

Diskusjonsnotat

Nr. 2008–4

Bondehusholdenes økonomi Resultater fra en spørreundersøkelse våren 2008

Ole Jakob Bergfjord
Gudbrand Lien
Øyvind Hoveid

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning
Postboks 8024 Dep
No-0030 Oslo
Kontaktperson: gudbrand.lien@hil.no

Denne versjon: Januar 2009

Forord

Prosjektet ”Income supported farming: The economic behaviour of farmer households” tar utgangspunkt i at lønnsomheten i jordbruket er svak for mange gårdbrukerfamilier. Med denne bakgrunnen spør vi: Hva er de viktigste forklaringene på at gårdsbruk likevel er i drift? Og hvordan påvirkes driften av endringer i rammebetingelser og husholds- og næringsøkonomien? Det treårige prosjektet er finansiert av Forskningsmidler over jordbruksavtalen og Norges Forskningsråd og avsluttes i desember 2008.

Som en viktig del av prosjektet sendte vi i februar 2008 ut spørreskjema om gårdbrukernes husholds- og næringsøkonomi til et stratifisert utvalg av gårdbrukere som har fått produksjonstilskudd i Norge i 2006. For å redusere omfanget av spørreskjema innhentet vi fra Skattedirektoratet (via Statistisk Sentralbyrå) inntekts- og formuestall fra selvangivelsesdata for året 2006 for bruker og ektefelle/samboer inkludert i undersøkelsen. Videre innhentet og koblet vi med spørreundersøkelsen informasjon fra året 2006 om arealer i ulike vekstgrupper og dyretall for ulike dyreslag fra produksjonstilskudsregisteret (PTR) til Statens Landbruksforvaltning (SLF).

I dette diskusjonsnotatet presenteres enkel beskrivende statistikk fra spørreundersøkelsen og fra produksjonstilskudsregisteret, også gruppert etter hvorvidt gårdbrukerne er heltids- eller deltidsbønder og nivå på samlet totalinntekt for bruker og ektefelle. En mer utdypende og grundig statistiske analyse av datamaterialet knyttet til et relativt enkelt teoretisk rammeverk (se vedlegg 2) vil komme senere. Den undersøkelsen vil vi forsøke å publisert i et internasjonalt vitenskapelig tidsskrift med bedømmelsesordning. Siden vitenskapelig publisering tar lang tid har vi valgt å presentere en oversikt over enkle beskrivende resultater i dette diskusjonsnotatet.

Vi vil rette en stor takk til alle gårdbrukerne som flittig og ordentlig fylte ut det relativt omfattende spørreskjemaet de ble tilsendt, og til Statens Landbruksforvaltning og Statistisk Sentralbyrå for å stille data til disposisjon. Vi takker også Ola Flaten for svært nyttige og konstruktive innspill på en tidligere versjon av diskusjonsnotatet. Diskusjonsnotatets innhold er imidlertid forfatterens ansvar.

Bergen/Oslo, januar 2009.

Ole Jakob Bergfjord

Gudbrand Lien

Øyvind Hoveid

© Forfatterne.

Notater i denne serien er ment for å stimulere diskusjon. Forfatterne tar gjerne mot synspunkter på innholdet. Tolkninger og konklusjoner i dette notatet står for forfatterens regning.

Kopier av dette diskusjonsnotatet er tilgjengelig på

<http://www.nilf.no/Publikasjoner/DP/Bm/2008/DP-2008-04.pdf>

Innhold

Innledning.....	4
Materiale og metode.....	5
Gruppeinndeling og fordeling på landsdeler.....	8
Spørsmål 1 – om deltagelse i samdrift.....	9
Spørsmål 2 – om hovedansvarlig for gårdsdrifta.....	9
Spørsmål 3 – om utdanning.....	9
Spørsmål 4 – om landbruksutdanning.....	10
Spørsmål 5 – om overtakelsesår.....	11
Spørsmål 6 – om sivilstatus.....	11
Spørsmål 7 – om barn i husstanden.....	12
Spørsmål 8 – om husholdningens verdier i fast eiendom.....	12
Spørsmål 9 – om situasjonen på bruket 10 år frem i tid.....	13
Spørsmål 10 – om økonomien i jordbruket 10 år frem.....	14
Spørsmål 11 – om landbrukspolitikken 10 år frem i tid.....	15
Spørsmål 12 – om å drive som gårdbruker.....	15
Spørsmål 13 – om mål med gårdsdrifta.....	16
Spørsmål 14 – om å nå målene.....	18
Spørsmål 15 – om holdning til risiko.....	18
Spørsmål 16 – om husholdningens arbeidsinnsats fordelt på ulike sektorer.....	20
Spørsmål 17 – om lokalsamfunn og miljø.....	21
Spørsmål 18 – om arbeid utenfor bruket.....	22
Spørsmål 19 – om å disponere en eventuell gevinst på 1 million kroner.....	23
Spørsmål 20 – om å betale en eventuell erstatning på 1 million kroner.....	24
Om inntekt og formue for bruker og ektefelle.....	25
Diverse variable fra produksjonstilskudsregistret.....	26
Korrelasjoner mellom forventninger til eget bruk, fremtidig politikk og fremtidige priser.....	28
Sammendrag og konklusjon.....	29
Litteratur.....	31
Vedlegg 1 - Spørreskjema.....	33
Vedlegg 2 – Konseptuelt rammeverk.....	40

Innledning

Lønnsomheten i jordbruket er svak for mange gårdbrukerfamilier. Med denne bakgrunnen spør vi: Hva er de viktigste forklaringene på at gårdsbruk likevel er i drift? Og hvordan påvirkes denne driften av endringer i rammebetingelser og husholds- og næringsøkonomien? Spørreundersøkelsen og resultatene som er gjengitt i dette diskusjonsnotatet er et ledd i arbeidet for mer kunnskap om dette.

Mange studier i inn- og utland har sett på inntekter i jordbruket, inntektsforskjeller mellom bruksstørrelser og driftsformer i jordbruket, og inntektsforskjeller i jordbruket sammenlignet med andre næringer.¹ Flere studier har også sett på sammenhenger mellom brukerfamilienes inntekter fra jord- og skogbruk og husholdsinntekter (for eksempel Carriker et al., 1993; Blank et al., 2004; Løwe, 2006). Blank (2002, 2005) ser, for eksempel, på tilpasning i amerikansk landbruk over mange år frem til 2002. Han finner at mange av gårdbrukerne "tilsynelatende er hobbybønder", men at de i realiteten heller bør beskrives som kapitalinvestorer som søker å maksimere sin formue. En økende andel av norske gårdsbruk drives på deltid, og forskjeller mellom heltids- og deltidsbrukere er belyst i flere sammenhenger (for eksempel Lien et al., 2006). Målsetninger med gårdsdrift samt motiver og holdninger om gårdsdrift og jordbruk generelt blant gårdbrukere har også ofte blitt studert (for eksempel Flaten et al., 2005b, Lien et al., 2008).

Sammenhenger mellom jordbruksinntekt, husholdsinntekt, målsetninger, motiver, holdninger, forventninger og tenkte strategier har ikke, så vidt vi vet, blitt belyst i en og samme studie. En åpenbar årsak til det er at dette er vanskelig å gjøre på en god måte, siden det krever gode og omfattende data og at det kreves relativt grundig informasjon om oppfatninger gårdbrukerne har. Likevel, målet med denne studien er å bidra til å belyse ovenfor nevnte forhold i sammenheng. For å muliggjøre dette har vi, i tillegg til å spørre gårdbrukere om deres holdninger og oppfatninger, koplet svarene med data knyttet til inntekt og formue, både innenfor og utenfor gårdsdriften. Dette gjør at vi, i tillegg til generelle mål, holdninger og forventninger også kan kople disse resultatene opp mot demografiske og økonomiske data. Dette gjør det videre mulig å dele opp respondentene i mange ulike undergrupper for å studere eventuelle forskjeller mellom gruppene, for eksempel basert på inntekt/formue, alder eller aktivitet utenfor bruket.

I tillegg til egenverdien av økt kunnskap gjør dette at vi tror resultatene også kan være nyttige som beslutningsstøtte ved utforming av fremtidige politiske tiltak. Økt kunnskap om eventuelle forskjeller mellom de ulike gruppene/typene bondehushold gjør det lettere å finne mer presise tiltak som i størst mulig grad – og til lavest mulig pris – oppfyller ulike politiske mål.

---

¹ For eksempel belyser NILFs årlige "Driftsgranskinger i jord- og skogbruk" inntektsutvikling i jordbruket generelt, forskjeller i inntekter mellom driftsformer, bruksstørrelser og områder, samt at husholdsinntekter og utvikling i disse også belyses.

Materiale og metode

Utforming av spørreskjemaet

Vinteren/våren 2008 ble det gjennomført en spørreundersøkelse om gårdbrukernes husholds- og næringsøkonomi. Vi benyttet flere spørsmålsformuleringer og en oppbygging av spørreskjema som er kjent og utprøvd i en tidligere undersøkelse blant gårdbrukere (Flaten et al., 2005a, Lien et al., 2008). For noen av spørsmålene har vi også sett på spørreskjemaer i liknende undersøkelser fra andre land, bl.a. Pennings og Garcia (2001). Videre var det viktig at spørreskjemaet dekket de forhold som ligger inne i det konseptuelle rammeverket vi vil benytte oss av i senere vitenskapelige analyser (Vedlegg 2).

Før undersøkelsen tok til testet vi skjemaet på et utvalg kollegaer i NILF, da hovedsakelig kollegaer med ikke-ubetydelig praktisk erfaring med gårdsdrift. Testene ble utført i flere etapper, og spørreskjemaet ble endret etter hvert.

Spørsmålene var lukket, dvs. med avkryssing. For å måle deltakernes holdninger til en rekke utsagn og adferd ble det benyttet en sjupunkts Likert-skala, hvor man utdypet graden av enighet eller viktighet knyttet til et utsagn eller en annen form for vurdering av emnet. Spørreskjemaet inneholdt til slutt et åpent spørsmål hvor brukerne med egne ord kunne komme med utfyllende kommentarer. Kvaliteten på utfyllingen av spørreskjemaet var jevnt over meget god, noe vi tar som et tegn på at spørsmålene var greit forståelige. Spørreskjemaet med følgebrev finnes i Vedlegg 1.

Gjennomføring av spørreundersøkelsen

Vi sendte ut spørreskjemaet per post til et stratifisert utvalg fra Statens Landbruksforvaltnings (SLFs) produksjonstilskuddsregister (PTR) for 2006. Utvalget ble stratifisert (dvs. vektet) med hensyn på gårdbrukers alder, region og gårdsstørrelse.²

Totalt ble det sendt ut 1001 skjema, første gang 7. februar 2008. De som ikke hadde svart fikk tilsendt ett postkort med påminning etter ca. 4 uker. 14. april 2008 ble spørreskjema sendt på nytt til de som enda ikke hadde svart.

Faktisk utvalg og svarprosent

Blant de som fikk skjema fikk vi beskjed fra postvesenet om at 10 hadde flyttet (adresse ukjent) Vi prøvde ikke å spore opp disse. Videre, 10 hadde sluttet som gårdbrukere. Faktisk utvalg ble derfor i alt 981 stk.

Det ble registrert innkommet 551 skjema (56,1 % av det faktiske utvalget). Svarprosenten må kunne karakteriseres som godt akseptabel. Generelt var skjemaene tilnærmet fullstendig utfylt. Tjueseks av de innsendte skjemaene var manglende utfylt og ble fjernet. Totalt ble utvalget på 525 observasjoner.

---

² Det er 1001 observasjoner fordelt på 4 aldersgrupper, 6 regioner og et varierende antall størrelsesgrupper slik at det blir 100 rimelig jevnstore strata totalt. Regionene er Østlandets flatbygder, Østlandets andre bygder, Sør-Vestlandet, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge. Regionene har grovt regnet like mange bønder med unntak av Nord-Norge som har halvparten av de andre. Aldersgruppene er: til og med 40, 41-48, 49-57, og fra og med 58. Disse er tilnærmet jevnstore.

Gruppering av bondehushold ut fra inntektsdata fra selvangivelsen

Vi delte inn utvalget vårt i fire grupper på følgende måte: Først beregnet vi fra selvangivelsesstatistikken for 2006 (se nedenfor) samlet for bruker og ektefelle: 1) næringsinntekt fra jord- og skogbruk; og 2) lønnsinntekt, annen næringsinntekt, inntekt av bolig og annen fast eiendom og kapitalinntekt. Deretter summerte vi disse 2 postene i en samlet inntektspost. Vi delte deretter opp utvalget vårt på to forskjellige måter, først etter hvorvidt næringsinntekt fra jord- og skogbruk utgjorde over eller under 50 % av samlet inntekt, og deretter etter hvorvidt samlet inntekt var høyere eller lavere enn gjennomsnittet i utvalget. Dermed endte vi opp med fire grupper, definert som følger:

Gruppe 1: Mer enn 50 % av totalinntekten er fra landbruk og totalinntekten er over gjennomsnittet for hele utvalget (*HøyHeltid*)

Gruppe 2: Mer enn 50 % av totalinntekten er fra landbruk og totalinntekten er under gjennomsnittet for hele utvalget (*LavHeltid*)

Gruppe 3: Mindre enn 50 % av totalinntekten er fra noe annet enn landbruk og totalinntekten er over gjennomsnittet for hele utvalget (*HøyDeltid*)

Gruppe 4: Mindre enn 50 % av totalinntekten er fra noe annet enn landbruk og totalinntekten er under gjennomsnittet for hele utvalget (*LavDeltid*)

Grovt forenklet vil altså bøndene i gruppe 1 og 2 oftest være heltidsbønder, mens de i gruppe 3 og 4 ofte har gårdsarbeid som en deltidsaktivitet. Bøndene i gruppe 1 og 3 har høy totalinntekt, mens de i gruppe 2 og 4 har lav totalinntekt. Basert på dette vil vi videre i notatet bruke kortnavnene i parentes fra gruppebeskrivelsene over til å betegne de ulike gruppene.³

Andre datakilder

For å redusere omfanget av spørreskjema innhentet vi inntekts- og formuestall fra selvangivelsesdata for året 2006 for bruker og ektefelle/samboer inkludert i undersøkelsen. Data fikk vi fra Skattedirektoratet (via Statistisk Sentralbyrå). Mer spesifikt, fra selvangivelsen 2006 fikk vi for både bruker og ektefelle/samboer tilgang på:

- i) lønn, naturallytelser m.m., sum (post 2.1.6)
- ii) personinntekt (post 2.3)
- iii) næringsinntekter (postene 2.7.1 – 2.7.13)
- iv) inntekter av bolig og annen fast eiendom, sum (post 2.8.6)
- v) kapitalinntekter og andre inntekter, sum (post 3.1.13)

---

³ Vi ser at måten vi i dette diskusjonsnotatet grupperte husholdningene ut fra inntektsdata i selvangivelsen innehar flere svakheter, hvor noen nevnes her. To hovedproblemer er kanskje måten vi har definert inntektspostene og forskjellige (uheldige) utslag på grupperesultatene avhengig av om bruker er gift eller enslig. Det å bruke "næringsinntekt fra jord- og skogbruk" som "landbruksinntekt" kan være misvisende. Mange gårdbrukere har betydelige kapitalinntekter, selv om de er heltidsbrukere. I vår gruppering kan disse fort ha havnet i gruppen deltidsbrukere. Videre ser vi på husholdsinntekt, og ofte tjener ektefelle mer utenom bruket enn gårdbruker gjør. Dette bidrar også til at heltidsbrukere uriktig kan havne som deltidsbrukere (for enslige vil ikke dette "problem" gjelde). Annen næringsinntekt kan også være fra tilleggsnæringer i jord- og skogbruk, uten at det fanges opp med vår fremgangsmåte. Enslige blir lettere klassifisert som heltid enn gifte/samboere. Vi har vi ikke trukket fra kapitalutgifter (dvs. sett på nettoinntekt), og de med mye gjeld kommer (isolert sett) dermed urettmessig for godt ut. For eksempel vil bruk med driftsformer som krever mye kapital (for eksempel gris, kylling og egg) kunne få en overvurdert "inntekt" da disse ofte har betydelige kapitalutgifter. På motsatt side vil driftsformer som sau og storfekjøtt, som er mindre kapitalkrevende, ofte komme relativt dårligere ut enn de egentlig gjør. Av denne grunn bør ikke gruppeforskjellene som belyses i dette diskusjonsnotat tillegges for mye vekt, men tolkes med forsiktighet. Videre er dette forhold vi vil ta hensyn til i senere analyser av datamaterialet fra denne spørreundersøkelsen.

- vi) fradrag, sum (post 3.3.13)
- vii) alminnelig inntekt (post 3.4)
- viii) formue og gjeld (postene 4.3.4, 4.3.5, 4.7, 4.8.4, 4.9)

Disse tall ble koblet med respondentenes svar i spørreundersøkelsen.

Også for å redusere omfanget av spørreskjemaet og få sikrere tall hentet vi informasjon om arealer i ulike vekstgrupper (korn, eng, etc.) og dyretall for ulike dyreslag fra produksjonstilskuddsregisteret (PTR) til Statens Landbruksforvaltning (SLF). Vi bruker i dette notatet PTR-tall fra 2006.

Statistiske analyser

I den videre teksten rapporterer vi for de fleste spørsmål svarene i form av tabeller, hvor vi først oppgir variabelnavn i spørreskjemaet, variabelkode (mest for intern bruk i videre arbeid med datamaterialet), antall svar, og gjennomsnitt og standardavvik⁴ for alle som har svart på spørsmålet. For gruppene rapporteres bare gjennomsnittstall. For de spørsmål hvor noen respondenter ikke har svart, blir minst en av gruppestørrelsene mindre enn de som er oppgitt i krysstabellen i neste avsnitt.

Vi har testet om det er statistiske sikre (signifikante) forskjeller i resultater mellom de ulike gruppene. Vi har da for en aktuell variabel en nullhypotese om at det ikke er noen forskjell mellom gruppene, for eksempel ”de fire gruppene har lik generell utdanning”. Denne hypotesen testes mot en alternativ hypotese om at minst to av gruppene er forskjellige. En låg P -verdi (typisk $< 0,05$) i signifikanstesten betyr at vi forkaster nullhypotesen og påstår at alternativhypotesen er korrekt, dvs. resultatet tas til inntekt for en forskjell mellom gruppene. En stor P -verdi ($> 0,05$) betyr at nullhypotesen ikke kan forkastes. Vi kan da ikke påvise noen statistisk forskjell mellom gruppene, men vi har heller ikke vist at gruppene er like. Der P -verdien er betydelig større enn $0,05$ og nærmer seg maksimalverdien 1 , er det imidlertid ingen grunn til å diskutere forskjeller mellom gruppene.

For å undersøke om det var forskjeller mellom gruppene, ble det brukt enveis variansanalyse for kontinuerlige variable, og khikvadrattest eller Fishers eksakte test for kategoriske variable. Dersom samlet test for en variabel er statistisk signifikant ($P < 0,05$), vil vi som regel også vite hvilke grupper som er forskjellige. Multiple sammenlikningsmetoder ble benyttet for å sammenlikne gruppene parvis (*HøyHeltid* mot *LavHeltid*; *HøyHeltid* mot *HøyDeltid* osv.). En t -test for gjennomsnittet ble brukt for å undersøke forskjeller mellom par av grupper innen samme variabel for kontinuerlige variable, og Freeman-Tukeytesten ble brukt for kategoriske variable. P -verdiene ble justert på en stegvis måte ved bruk av ”bootstrap resampling” i prosedyren MULTTEST (SAS Institue Inc., 2004).

Siden vi utfører mange hypotesetester, er det stor sannsynlighet for at noen av dem gir signifikante forskjeller bare ved en tilfeldighet og uten at det er en reell effekt. Dessuten tar ikke bivariate analyser, som vi nytter her, hensyn til virkninger av andre variable. Dette kan føre til at man blander sammen virkninger, fordi viktige bakgrunnsvariable ikke trenger å være like i de undersøkte gruppene. Derfor er det ikke sikkert forskjeller mellom gruppene bare beror på den undersøkte variabelen, men det kan også skyldes virkninger av andre variable som er sammenblandende (konfunderende).

---

⁴ Standardavviket er et mål på hvor stor spredningen er i en tallmengde. I en normalfordelt tallmengde forteller et standardavvik på én oss hvor langt vi må gå til hver side av gjennomsnittet for å få tak i ca. 68 prosent av talla. Med to standardavvik til hver side fanges ca. 95 prosent av talla opp.

Gruppeinndeling og fordeling på landsdeler

I tabellen nedenfor er bondehusholdene fordelt på fire landsdeler (Nord-Norge, Trøndelag, Vestlandet og Østlandet) og de fire gruppene *HøyHeltid*, *LavHeltid*, *HøyDeltid* og *LavDeltid*. De øverste tallene innen ei gruppe viser antall brukere. De midtre tallene er prosent av brukene innen gruppen som kommer fra den aktuelle landsdelen (dvs. radprosent) De nedre tallene er prosent av brukene innen region som kommer fra den aktuelle gruppen (dvs. kolonneprosent). For eksempel er 7 (20,6 %) av brukerne i gruppen *HøyHeltid* fra Vestlandet, mens 34 (6,5 %) av brukerne i hele utvalget tilhører denne gruppen.

Frekvens Prosent	Nord-Norge	Trøndelag	Vestlandet	Østlandet	Totalt
<i>HøyHeltid</i>	6 17,7 13,0	10 29,4 12,2	7 20,6 4,3	11 32,3 4,7	34 6,5
<i>LavHeltid</i>	12 11,2 26,1	18 16,8 22,0	33 30,8 20,4	44 41,1 18,7	107 20,4
<i>HøyDeltid</i>	9 4,2 19,6	35 16,4 42,7	68 31,8 42,0	102 47,7 43,4	214 40,7
<i>LavDeltid</i>	19 11,2 41,1	19 11,2 23,2	54 31,8 33,3	78 45,8 33,2	170 32,4
Total	46 8,8	82 15,6	162 30,8	235 44,8	525 100,0

Khikvadrattest for forskjeller mellom områder viste $P=0,02$.

Vi legger først merke til at oppdelingen etter hvorvidt over eller under 50 % av inntekten kommer fra bruket *ikke* medfører at utvalget deles opp i like store grupper. Rundt 73 % (40,7 % + 32,4 %) av husholdene har over 50 % av inntekten sin fra andre kilder, og ender dermed opp i ”deltids”-kategoriene her. Det er også verd å merke seg innledningsvis at kun en liten andel av heltidsbrukene (34 av 141) har høyere inntekt enn gjennomsnittet totalt sett, mens over halvparten av deltidsbrukene har høy inntekt. Dette kan altså tyde på at heltidsdrift er mindre lønnsomt enn å kombinere gårdsdrift med andre inntektskilder, noe vi kommer tilbake til senere i notatet.

Nesten halvparten av brukere i utvalget er fra Østlandet. Det kom færrest bruk fra Nord-Norge. I utvalget er det enkelte forskjeller mellom brukene i de ulike landsdelene. De to siste gruppene er størst for alle områder, men i Trøndelag og Nord-Norge finnes det en større andel bruk i de to første gruppene (som grovt sett indikerer heltidsbønder). På Vestlandet og Østlandet har tre av fire hushold større inntekter fra andre kilder enn bruket, mot 66 % i Trøndelag og 61 % i Nord-Norge. Uten at vi vil gå nærmere inn på dette i notatet kan en kilde til disse forskjellene være at det er lettere eller mer praktisk å ha arbeid utenfor bruket i de til dels tettere befolkede områdene på Vest- og Østlandet med et større og mer variert arbeidsmarked i nærheten. I Trøndelag og Nord-Norge har en større del av heltidshusholdene høy inntekt, mens Nord-Norge også preges av at deltidshushold jevnt over har lave inntekter.

Spørsmål 1 – om deltagelse i samdrift

Er du/gårdsdrifta med i samdrift? *Sett kun ett kryss*

Variabel	Alle		Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	Khi.kv.-test ¹
	An-tall	Andel	Andel	Andel	Andel	Andel	
Nei/Ja	524	91/9	85/15	92/8	90/10	93/7	

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Vi ser at rundt 9 % av brukene i alle de ulike gruppene er med i samdrift. Det er ingen signifikante forskjeller mellom gruppene på dette spørsmålet.

Spørsmål 2 – om hovedansvarlig for gårdsdrifta

Hvem har hovedansvaret for gårdsdrifta? *Sett kun ett kryss*

Variabel	Alle		Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	Khi.kv.-test ¹
	An-tall	Andel	Andel	Andel	Andel	Andel	
Kvinne / Mann / To eller flere i fellesskap	524	10/80/10	6/82/12	8/83/9	9/81/10	13/76/11	

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Igjen ser vi at forskjellene mellom de ulike gruppene er små og ikke signifikante. Rundt 80 % av brukene drives hovedsakelig av en mann, 10 % hovedsakelig av en kvinne, og 10 % i fellesskap av to eller flere.

Spørsmål 3 – om utdanning

Hva er hovedansvarliges høyeste fullførte utdanning? *Sett kun ett kryss*

Variabel	Alle		Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	Khi.kv.-test ¹
	An-tall	Andel	Andel	Andel	Andel	Andel	
Grunn / Vgs / U&H	524	20/56/24	24/62/14	30/61/9	14/52/34	19/59/22	***

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Totalt sett har ca 25 % utdanning fra universitets- eller høyskolenivå, 20 % kun grunnskole, mens resten har videregående utdanning eller tilsvarende. Her er imidlertid forskjellene mellom de ulike gruppene tydeligere. Gruppen *HøyDeltid* utmerker seg, ikke overraskende, med en stor andel brukere med høyere utdanning. Enten den opprinnelige planen er å ta over et bruk på fulltid eller ikke vil en naturlig tolkning være at høyere utdanning øker mulighetene for interessant arbeid utenfor bruket, og dermed muligheten for at gårdsdriften blir en deltidsaktivitet. Samtidig vil personer med høyere utdanning typisk tjene mer på sitt arbeid utenfor bruket enn personer uten høyere utdanning. Uavhengig av størrelse og lønnsomhet på bruket vil dette tilsi at deltidsbrukere med høyere utdanning totalt sett ofte

tjener mer enn deltidsbrukere uten høyere utdanning. Ellers er det også verd å merke seg at gruppene *HøyHeltid* og *LavHeltid* begge består av flere med kun grunnskoleutdanning enn de to andre gruppene. Dette er heller ikke overraskende – dersom planen er å drive et bruk på heltid vil trolig verdien av utdanning ut over det obligatoriske for mange synes mindre enn dersom man ønsker annet arbeid ved siden av, samtidig som mulighetene for å få lønnet arbeid utenfor bruket hvis en skulle ønske det er mindre dersom man kun har grunnskoleutdanning. En annen mulig forklaring kan være at heltidsbøndene i snitt har drevet gården noe lenger (se sp. 5), og derfor trolig jevnt over er noe eldre og tilhører generasjoner hvor utdanningsnivået jevnt over er noe lavere.

Spørsmål 4 – om landbruksutdanning

Har hovedansvarlige fullført landbruksfaglig utdanning? Sett ett kryss for høyeste utdanning.

Variabel	Alle		Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	Khi.kv.-test ¹
	An-tall	Andel	Andel	Andel	Andel	Andel	
Nei / Ja, vgs / Ja, U&H	524	55/37/8	35/56/9	50/44/6	59/32/9	56/36/8	*

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Totalt sett har altså drøyt halvparten ingen landbruksfaglig utdanning, mens knapt 40 % har videregående landbruksutdanning og knapt 10 % høyere landbruksutdanning. Her er forskjellene mellom gruppene mindre enn i forrige spørsmål, men enkelte interessante forskjeller finnes. Først og fremst ser vi at brukerne i gruppen *HøyHeltid* i større grad enn de øvrige har tatt en form for landbruksutdanning. En hypotese kan være at dette består av personer som har planlagt å drive et bruk på fulltid, og dermed har sett verdien av å ta en utdanning. I forhold til heltidsbøndene med lavere inntekt kan man tenke seg både at gruppen med høy inntekt jevnt over overtar større bruk, og dermed kanskje i større grad ser behovet for utdanning, men også at utdannelsen har gjort dem til brukere med høyere inntekt. En annen mulighet, både for dette og flere andre spørsmål, er at unøyaktigheter i målingen av de økonomiske resultatene skaper inntrykk av forskjeller som ikke er finnes i virkeligheten.

For deltidsbrukerne (gruppene *HøyDeltid* og *LavDeltid*) er det verd å merke seg at mens knapt 30 % av disse totalt sett har tatt høyere utdanning, er det under 10 % av dem som har tatt høyere landbruksfaglig utdanning. Av de som har tatt høyere utdanning er det dermed her kun rundt 1/3 som har tatt denne innen landbruksfag. For heltidsbrukerne er denne andelen betydelig høyere – rundt 2/3. Dette kan indikere at mange av de som i dag er deltidsbønder trolig alltid har hatt planer om å arbeide utenfor gården.

Spørsmål 5 – om overtakelsesår

Hvilket år tok du over bruket?

Variabel	Var-kode ²	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		Antall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
År tok over bruket	Q5	510	1989,4	10,8	1986,2	1988,4	1990,5	1989,4	

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

² Var-kode står simpelthen for variabel kode (som er for intern bruk i kjøring av våre analyser).

Vi ser at den gjennomsnittlige brukeren tok over bruket knapt 20 år siden. Deltidsbønder ser ut til å ha drevet noe kortere enn heltidsbønder, men forskjellene her er ikke signifikante. Det er også verd å merke seg at det ikke finnes signifikante forskjeller mellom inntektsgruppene her.

Spørsmål 6 – om sivilstatus

Hva er hovedansvarliges nåværende sivilstatus? *Sett ett kryss for høyeste utdanning.*

Variabel	Alle		Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	Khi.kv.-test ¹
	An-tall	Andel	Andel	Andel	Andel	Andel	
Gift - samboer / Enslig	525	85/15	97/3	71/29	96/4	77/23	***

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Vi ser at rundt 85 % av alle brukerne er gifte eller samboere, mens 15 % er enslige. Her ser vi klare forskjeller mellom gruppene med høy totalinntekt (*HøyHeltid* og *HøyDeltid*) og gruppene med lav inntekt (*LavHeltid* og *LavDeltid*). I gruppene med høy inntekt er nesten alle gifte eller samboende, mens i gruppene med lav inntekt er en mye større andel enslige. Årsaken til dette er selvsagt at enslige kun har en inntekt, mens gifte/samboere ofte har to inntekter som inkluderes i husholdningens total husholdsinntekt. Dermed vil gifte/samboere i snitt ha høyere totalinntekt, og det vil være en større andel enslige i gruppene med under gjennomsnittlig totalinntekt.

Spørsmål 7 – om barn i husstanden

Bor det barn i husstanden?

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		Antall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Antall barn i husstanden	Q7SUM	525	1,34	1,35	1,62 ^a	1,10 ^b	1,68 ^a	0,99 ^b	***

^{a-b} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

I gjennomsnitt bor det altså 1,34 barn i hver husstand. (Det er verd å merke seg at barn som har flyttet hjemmefra eller av andre grunner ikke bor på bruket ikke er spurt etter her.) Igjen ser vi klare forskjeller mellom gruppene med høy inntekt og gruppene med lav inntekt. Gruppene med høy inntekt har over 1,6 barn i husstanden, mens gruppene med lav inntekt har rundt 1 barn i husstanden. Her skyldes forskjellene trolig svarene i forrige spørsmål. Gifte/samboere har høyere totalinntekt – men de har også trolig flere barn enn enslige. Dette gjør i sin tur at det er flere barn i gruppene med høy inntekt, hovedsakelig fordi disse gruppene i større grad består av gifte og samboere.

Spørsmål 8 – om husholdningens verdier i fast eiendom

Hvordan er husholdningens verdier i fast eiendom prosentvis fordelt på ulike sektorer?

Gi din skjønnsmessige fordeling av verdiene av bygninger, maskiner, grunn og rettigheter med ett kryss for hver linje. Ta også med eventuelle eierandeler i samdrift og verdier i annen næring som husholdningen driver

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Jordbruket (inkl. våningshus)	Q8A	506	72,2	24,3	81,2 ^a	76,5 ^a	68,3 ^b	72,5 ^{ab}	**
Skogen	Q8B	506	14,5	15,3	9,1	14,5	14,9	15,0	
Turisme og utmarksnæring knyttet til bruket	Q8C	506	3,0	9,1	0,9	3,0	3,0	3,4	
Annen næring	Q8D	506	8,0	18,0	5,5 ^{ab}	4,2 ^b	11,8 ^a	6,2 ^b	***
Andre	Q8E	507	2,5	10,8	3,3	1,8	2,0	3,5	

^{a-b} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

For variabelen "Jordbruket (inkl. våningshus)", som et eksempel, vises tegnene at: Gruppe HøyHeltid er ikke signifikant forskjellig fra LavHeltid og LavDeltid, men fra HøyDeltid, at gruppe LavHeltid er signifikant forskjellig fra HøyDeltid men ikke LavDeltid; og at gruppe HøyDeltid ikke er signifikant forskjellig fra LavDeltid

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Vi ser at jordbruket er den klart viktigste komponenten av eiendomsformuen innen alle gruppene, og stort sett utgjør 70-80 %. Skogen og annen næring utgjør henholdsvis 14,5 % og 8 %, mens turisme/utmarksnæring og andre sektorer hver utgjør rundt 3 %. For utvalget totalt sett er det imidlertid verd å merke seg at selv om andre kategorier enn jordbruk i snitt utgjør en relativt liten andel, er standardavviket relativt høyt for disse kategoriene. Det betyr trolig i

praksis at mens hver av disse kategoriene utgjør ingen eller en svært liten andel av verdiene for de fleste brukerne, utgjør de en betydelig del av verdiene for enkelte.

Når det gjelder forskjeller mellom gruppene er disse i stor grad som forventet. Jordbruket utgjør en mindre andel av verdiene for deltidsgruppene enn heltidsgruppene, mens andre næringer utgjør en større andel av verdiene for deltidsgruppen med høy inntekt.

Spørsmål 9 – om situasjonen på bruket 10 år frem i tid

Hvordan bedømmer du følgende utsagn om situasjonen på bruket 10 år frem i tid?

Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1= ”Svært usannsynlig” og 7= ”Svært sannsynlig”

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Jordbruksarealet drives ikke i egen regi	Q9A	514	3,63	2,34	3,32	3,45	3,78	3,63	
Bruket drives med større produksjon enn nå	Q9B	512	3,87	2,15	4,67	3,88	3,71	3,90	
Bruket drives med mindre produksjon enn nå	Q9C	510	3,10	2,08	2,48	2,91	3,35	3,02	
Bruket er del av en samdrift	Q9D	508	2,38	1,94	2,53	2,33	2,47	2,27	
Bruket er fast bosted	Q9E	514	6,44	1,37	6,41	6,36	6,57	6,34	
Bruket er feriested	Q9F	507	1,54	1,32	1,41	1,62	1,48	1,60	
Bruket er overdratt til ny eier	Q9G	511	3,27	2,40	3,67 ^{ab}	3,80 ^a	2,98 ^b	3,23 ^{ab}	*
Brukerhusholdningen består av flere personer	Q9H	509	3,67	2,30	3,45 ^{ab}	3,81 ^{ab}	3,36 ^b	4,01 ^a	*
Brukerhusholdningen består av færre personer	Q9I	502	2,93	2,08	3,34 ^{ab}	2,89 ^{ab}	3,17 ^a	2,59 ^b	*
Brukerhusholdningen har flere timer med lønnsarbeid	Q9J	505	4,39	2,08	4,18	4,76	4,13	4,53	
Brukerhusholdningen har mer annen næring knyttet til bruket	Q9K	509	3,99	1,99	3,52	3,93	4,15	3,93	
Mer næring utenom bruket	Q9L	511	4,40	2,06	3,33 ^b	4,31 ^{ab}	4,51 ^a	4,52 ^a	*

^{a-b} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Først kan det være verd å merke seg at det er overraskende små og få forskjeller mellom gruppene i dette spørsmålet, og de forskjellene som er signifikante er forventede. Det kan også være verd å merke seg at det er store standardavvik på en del av disse spørsmålene, noe som indikerer at selv om forskjellene mellom gruppene er små og lite signifikante, finnes det store forskjeller mellom brukerhusholdningene innen hver gruppe.

Overdragelse av bruket til ny eier er mer sannsynlig for de to gruppene heltidsbønder. Dette kan tolkes som at deltidsbønderne i større grad ser på bruket som et bosted, og dermed er mindre avhengige av praktiske og økonomiske forhold knyttet til driften, men i større grad ønsker å beholde bostedet. Gruppene med høy totalinntekt forventer at husholdningen blir mindre, mens gruppene med lav inntekt forventer at husholdningen blir større. En forklaring på dette kan være at gruppene med høy inntekt, som nevnt over, i større grad består av familier med to voksne og barn, hvor barn etter hvert forventes å flytte hjemmefra. I gruppene

med lav totalinntekt er det flere enslige (og trolig også helt nyetablerte par), hvor brukerhusholdningen ønsker seg barn.

Selv om det stort sett er få og små forskjeller mellom gruppene gir likevel den totale responsen noen interessante svar. Klarest er responsen på spørsmålet om bruket kommer til å være fast bolig eller feriested – de fleste er ganske sikre på at bruket også om 10 år kommer til å være fast bosted. Trenden på de tre siste spørsmålene knyttet til annen aktivitet synes å være at mange ser på det som sannsynlig at andre aktiviteter enn det tradisjonelle landbruket kommer til å øke i betydning. Annen næring knyttet til bruket ser også ut til å være litt mindre aktuelt enn lønnsarbeid og annen næring utenom bruket. Når det gjelder driftsform regner de fleste samdrift som et lite aktuelt alternativ, mens større produksjon regnes som mer sannsynlig enn mindre produksjon – særlig blant heltidsbøndene med høy inntekt, som trolig har høy produksjon allerede. Det kan ellers være verd å merke seg at mange vurderer det som realistisk at jordbruksarealet ikke drives i egen regi om ti år. Dette passer godt med en vanlig oppfatning, nemlig at mens enkelte bondehushold kommer til å utvide produksjonen, er det for betydelige grupper et reelt alternativ å legge ned/selge driften, enten fordi mulighetene ikke ligger til rette for nødvendig satsing på landbruk, eller fordi annen næring/sysselsetting fremstår mer attraktivt.

Spørsmål 10 – om økonomien i jordbruket 10 år frem

Hvordan bedømmer du økonomien i jordbruket 10 år frem i tid?

Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1= ”Minst 50 prosent reduksjon”, 7= ”Minst 50 prosent økning” og 4 = ”Uendret”

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Prisene på jordbruksprodukter	Q10A	516	4,83	1,32	5,03	4,79	4,96	4,64	
Tilskudd pr dyr	Q10B	512	4,18	1,40	4,18	4,28	4,17	4,13	
Tilskudd pr dekar	Q10C	515	4,32	1,47	4,32	4,38	4,36	4,25	

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Igjen ser vi at det ikke finnes noen klare forskjeller mellom gruppene. Det er interessant å merke seg en viss optimisme blant brukerne når det gjelder disse økonomiske variablene i fremtiden. Den klareste økningen forventer brukerne når det gjelder prisen på jordbruksprodukter. Dette kan forklares både med trenden mot høyere råvarepriser på det globale markedet frem til tidspunktet for spørreundersøkelsen⁵, men også trolig økt betalingsvilje for ulike typer nisjeprodukter som enkelte nok vil spesialisere seg på (økologisk mat, kortreist mat). Overraskende er det også at utvalget forventer en økning i tilskuddene, både pr dyr og pr dekar, noe som er i strid med trenden mot lavere subsidier til jordbruket som særlig fremgår av internasjonale handelsavtaler. En mulighet er at utvalget gir uttrykk for en betydelig optimisme på disse punktene, en annen mulighet er altså at de forventer at jordbruket i fremtiden skal få økte subsidier.

⁵ I tiden etter at spørreundersøkelsen var gjennomført gikk råvareprisene på verdensmarkedet noe ned.

Spørsmål 11 – om landbrukspolitikken 10 år frem i tid

Hvordan bedømmer du følgende utsagn om landbrukspolitikken 10 år frem i tid?

Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Helt usannsynlig" og 7="Svært sannsynlig"

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Kvoteringen i melkeproduksjonen er opphevd	Q11A	520	4,93	1,80	5,26	4,82	5,04	4,81	
Konsesjonsgrensene i kraftfôrkrevende produksjoner er opphevd	Q11B	520	4,49	1,66	4,59	4,54	4,60	4,29	
Bo- og driveplikten er opphevd	Q11C	522	4,04	1,92	4,35	3,85	4,10	4,02	

¹ Variablene er signifikante ved * $P<0,05$; ** $P<0,01$; *** $P<0,001$.

Igen ser vi at det ikke finnes signifikante forskjeller mellom gruppene, selv om gruppene med høy inntekt (*HøyHeltid* og *HøyDeltid*) samlet sett ser ut til å ha noe større tro på systemendringer. For utvalget som helhet ligger gjennomsnittet noe over 4 for alle de tre endringene, noe som altså innebærer at de vurderer sjansen for hver endring som litt over 50 %. Det er også verd å merke seg at standardavviket her er relativt høyt, og høyere enn på forrige spørsmål, noe som indikerer at det finnes et betydelig sprik i forventningene til fremtidig landbrukspolitikk.

Spørsmål 12 – om å drive som gårdbruker

Hvordan bedømmer du følgende utsagn?

Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Helt uenig" og 7="Helt enig"

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Jeg vil anbefale mine barn/arvinger å drive bruket videre	Q12A	521	4,58	2,00	5,15	4,25	4,56	4,70	
I etterpåklokskap ville jeg ha drevet med noe annet enn jordbruk	Q12B	521	3,43	2,10	3,24	3,43	3,29	3,64	

¹ Variablene er signifikante ved * $P<0,05$; ** $P<0,01$; *** $P<0,001$.

Vi ser igjen at forskjellene mellom gruppene er små og ikke signifikante. På spørsmålet om arvingene blir anbefalt å drive bruket videre kan det se ut som *HøyHeltid* utmerker seg med høy score, mens *LavHeltid* scorer lavt. En slik respons virker naturlig – å anbefale arvingene å overta et stort bruk som gir en grei inntekt virker mer naturlig enn å anbefale overtagelse av et

bruk som gir liten inntekt – men forskjellene er altså ikke signifikante. Forskjellen kan også skyldes at brukerne i *LavHeltid* i større grad er enslige, og dermed ikke har noen arvinger ennå. Totalt sett virker utvalget relativt optimistiske også i responsen på dette spørsmålet. En gjennomsnittsscore på 4,58 på det første spørsmålet indikerer at de fleste vil anbefale arvinger å overta driften, mens et snitt på 3,43 på det andre spørsmålet indikerer at de fleste er relativt fornøyde med eget yrkesvalg, og ikke ville valgt annerledes om de måtte velge igjen. Samtidig er standardavviket høyt, noe som betyr at det likevel finnes en betydelig gruppe som ville valgt et annet yrke. Nærmere analyser av dette og hvilke faktorer som påvirker graden av anger på yrkesvalget er et tema som vil bli tatt opp i videre arbeid med dette datasettet.

Spørsmål 13 – om mål med gårdsdrifta

Hvor viktige er følgende mål med nåværende gårdsdrift?

Sett ett kryss for hver linje, hvor 1="Ikke viktig" og 7="Svært viktig"

Variabel	Var-kode	Alle		St. avvik	Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt		Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Produsere kvalitetsvarer	Q13I	523	6,38	1,01	6,67 ^a	6,53 ^a	6,21 ^b	6,43 ^{ab}	**
Økt livskvalitet	Q13L	523	6,25	1,03	6,39	6,25	6,17	6,31	
God oppvekstplass for barn	Q13O	522	6,23	1,3	6,09	6,27	6,36	6,08	
Ta vare på kulturlandskapet	Q13H	524	6,05	1,16	5,97	6,05	5,94	6,2	
Være dyktig gårdbruker	Q13R	523	6,05	1,28	6,50 ^a	6,23 ^a	5,84 ^b	6,12 ^{ab}	**
Ønske om å bo på og delta i livet på bygda	Q13E	521	5,80	1,44	5,62	6,09	5,65	5,85	
Sikker og stabil inntekt	Q13B	521	5,78	1,6	6,64 ^a	6,28 ^a	5,54 ^b	5,59 ^b	***
Forbedre gården til neste generasjon	Q13N	524	5,78	1,42	5,71	5,72	5,86	5,72	
Ønske om å være selvstendig	Q13C	520	5,74	1,55	6,12 ^a	6,17 ^a	5,42 ^b	5,80 ^a	***
Arbeide med dyr og/eller planter	Q13S	523	5,70	1,45	5,94 ^{ab}	6,03 ^a	5,51 ^b	5,69 ^{ab}	**
Bidra med noe positivt til samfunnet	Q13F	522	5,63	1,51	5,76	5,76	5,55	5,62	
Mindre gjeld, bli gjeldsfri	Q13K	523	5,63	1,64	5,5	5,75	5,57	5,67	
Redusert arbeidsbelastning, for å få mer ferie og fritid	Q13P	521	5,49	1,57	6,15 ^a	5,78 ^a	5,41 ^b	5,27 ^b	**
Dekke sosiale behov, samvær med andre mennesker	Q13U	523	5,34	1,59	5,62	5,63	5,2	5,28	
Størst mulig inntekt	Q13A	520	5,19	1,73	5,73 ^{ac}	5,71 ^a	4,94 ^b	5,08 ^{bc}	***
Drive mest mulig miljøvennlig	Q13G	522	5,19	1,5	5,39	5,24	5,11	5,22	
Øke formuen (egenkapitalen)	Q13M	518	5,02	1,75	5,44	5,36	4,93	4,85	
Være heltidsbruker	Q13D	521	4,69	2,28	6,12 ^a	5,95 ^a	4,02 ^b	4,46 ^b	***
Satse på lokal omsetning, "kortreist mat"	Q13J	522	4,48	1,91	3,68 ^b	4,52 ^{ab}	4,38 ^{ab}	4,75 ^a	**
Utvide produksjonen, bli større	Q13T	523	4,19	1,91	4,68	4,22	4,01	4,29	
Mindre arbeid, for å få tid til annet arbeid/næring	Q13Q	523	4,13	1,89	3,30 ^b	3,57 ^b	4,46 ^a	4,24 ^a	***

^{a-c} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Målene er her sortert etter gjennomsnittlig score for hele utvalget. Vi ser at hele utvalget vurderer produksjon av kvalitetsvarer, økt livskvalitet og god oppvekst for barn som de viktigste målene for gårdsdriften – mål som alle gruppene, på tross av enkelte mindre forskjeller, holder frem som svært viktige. Det er interessant å merke seg at disse viktigste målene i liten grad er av økonomisk karakter, men heller inneholder elementer av ”det gode liv”. Hvis vi går litt lenger ned på listen ser vi at ”sikker og stabil inntekt” er det økonomiske målet som scorer høyest. Dette er det nest viktigste målet for de to gruppene av heltidsbønder, mens det naturlig nok er mindre viktig for deltidbønderne, siden disse har større inntekter fra andre kilder. Det samme gjelder for ønsket om størst mulig inntekt, som jevnt over er mindre viktig, men også viktigere for heltidsbønder.

Resultatene i denne spørreundersøkelsen samsvarer dermed med tidligere undersøkelser i andre land (f.eks. Gasson et al., 1988; Willock et al., 1999; Bergevoet et al., 2004), nemlig at gårdbrukerne har flere mål med gårdsdrifta, og ikke ett ensidig mål om høyest mulig inntjening som ofte blir antatt i økonomisk teori og analyse. Våre resultat om at gårdbrukerne ikke kun har ett ensidig mål om høyest mulig inntekt samsvarer også med tidligere norske studier av økologiske og konvensjonelle mjølke- og planteprodusenter (Lien et al., 2004; Koesling et al., 2004) og heltids- og deltidsgårdbrukere (Lien et al., 2006). En studie av skogbrukere på Østlandet viser også at inntekt er ett av flere vektlagte mål med skogbruket (Størdal og Lien, 2005).

Når det gjelder forskjeller mellom gruppene er det flere momenter som kan trekkes frem. En gjennomgående tendens er at heltidsbønderne generelt gir de fleste mål litt høyere score enn deltidbønderne. Dette gjelder særlig – og rimelig nok – de målene som gjelder ”yrkesstolthet”/”identitet som gårdbruker”, for eksempel ønske om å produsere kvalitetsvarer og være en dyktig, selvstendig (heltids) gårdbruker. Heltidsbønderne rangerer også ønsket om å arbeide med dyr/planter høyere enn deltidbønder med høy inntekt, noe som også er rimelig, siden de har valgt å gjøre dette på fulltid. Selv om forskjellene ikke er veldig store, kan en grunn til at heltidsbønderne gir høyere score være at disse har mer bevisste mål rundt sin egen drift, men også at de har tatt et bevisst valg om å drive fulltid, mens noen av deltidbrukerne i større grad har det som en ”hyggelig bigeskjeft”, hvor målene er mindre klare – eventuelt er av en type som ikke er fanget opp i dette skjemaet. Naturlig er det også at deltidbønderne prioriterer mindre arbeid for å bedre tid til annet arbeid, mens heltidsbønderne i større grad prioriterer mindre arbeid for å få mer ferie/fritid. Den eneste øvrige målet som deltidbrukere setter høyere enn heltidsbrukere er ønsket om å satse på lokal omsetning/kortreist mat. En mulig årsak til dette kan være at slik drift ofte er sesongpreget, noe som gjør den godt egnet for deltid-/”hobby”-bønder, men mindre egnet for heltidsbrukere. Dette understrekes også av at heltidsbrukerne med høy inntekt er de som er klart minst opptatt av slik drift. Men, det kan også være at tradisjonelt jordbruk er mindre lønnsomt som småskalaforedling/lokal omsetning. Heltidsbønder som da driver med småskalaforedling og lykkes med den så den får et visst omfang, får dermed en betydelig inntekt som ikke er regnet som jordbruksinntekt, og havner dermed i gruppen deltid.

Spørsmål 14 – om å nå målene

Angi innenfor intervallet 1-7 i hvilken grad du føler du lykkes i å nå de viktigste målene med gårdsdrifta angitt i spørsmål 13:

Sett ett kryss i intervallet 1-7 som passer best

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
1 = Helt mislykket									
7 = Helt vellykket	Q14	524	4,80	1,17	5,18	4,84	4,73	4,77	

^{a-b} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

På dette spørsmålet er det ikke signifikante forskjeller mellom de fire gruppene, selv om heltidsbøndene med høy inntekt kan se ut til å score noe høyere enn de andre tre gruppene. I gjennomsnitt ligger scoren på 4,8, noe som indikerer at gårdbrukerne i utvalget stort sett er relativt fornøyd med måloppnåelsen sin (men ikke testet her om det er statistisk signifikant). På sett og vis passer dette relativt godt med svarene på tidligere spørsmål, hvor de uttrykker forholdsvis høy tilfredshet med yrket og optimisme med tanke på fremtiden.

Spørsmål 15 – om holdning til risiko

Hvordan passer følgende påstand for deg:

Sett ett kryss for hver linje på en skala fra 1-7, hvor 1 = "Passer svært dårlig" og 7 = "Passer svært godt"

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Jeg foretrekker økonomisk forutsigbarhet fremfor økonomisk uforutsigbarhet ved salg av mine produkter	Q15A	519	5,83	1,24	5,97	6,05	5,75	5,75	
Jeg tar økonomisk risiko for å øke muligheten for høyere gjennomsnittlig inntekt	Q15B	518	3,64	1,80	3,66	3,35	3,70	3,72	
Jeg liker å ta økonomisk risiko Usikkerheten ved investeringer oppveies av mulighetene for fremtidig gevinst	Q15C	517	2,58	1,58	2,91 ^{ab}	2,19 ^b	2,67 ^a	2,63 ^{ab}	*
Jeg foretrekker å "være på den sikre siden"	Q15D	511	3,53	1,65	3,72	3,66	3,45	3,52	
Som driftsleder unngår jeg risiko	Q15E	521	5,48	1,37	5,27	5,72	5,47	5,36	
Som driftsleder foretrekker jeg det sikre fremfor det usikre	Q15F	519	4,80	1,59	4,64	5,13	4,76	4,66	
	Q15G	519	5,50	1,35	5,12 ^b	5,82 ^a	5,43 ^b	5,47 ^{ab}	*

^{a-b} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Disse spørsmålene tar for seg ulike og til dels overlappende aspekter av utvalgets holdning til risiko. Selv om den gjennomsnittlige scoren varierer noe mellom de ulike formuleringene ser vi at svarene for alle spørsmålene ligger på den halvdelen av skalaen som innebærer lavest toleranse for risiko. Samtidig er svarene på de fleste spørsmålene relativt nært midten, noe som innebærer at risikoaversjonen i dette utvalget ikke er ekstrem. Disse resultatene stemmer godt med resultater fra tidligere studier av gårdbrukers holdning til risiko (for eksempel Flaten et al., 2005b). Det er få og små signifikante forskjeller mellom gruppene på dette spørsmålet. Det er ingen av gruppene som gjennomgående utmerker seg som mer eller mindre villige til å ta risiko enn andre. På de to spørsmålene hvor det finnes signifikante forskjeller ser vi imidlertid en tendens. Heltidsbøndene med høy inntekt er mest villige til å ta risiko, heltidsbøndene med lav inntekt er minst villig til å ta risiko, mens deltidsbøndene plasserer seg mellom de to gruppene. En mulig forklaring på dette kan være at heltidsbønder med høy inntekt føler at de har både kompetanse og økonomisk handlingsrom til å ta noe risiko i håp om å oppnå en gevinst, mens heltidsbønder med lav inntekt har en mer presset økonomi, og derfor prioriterer en sikker og stabil inntekt. En annen forklaring er at også disse forskjellene kan føres tilbake til forskjeller i sivilstatus. Gruppen med høy inntekt består i større grad av familier med to inntekter, mens lavinntektsgruppen har større innslag av enslige. Med to inntekter har man både større diversifisering av inntektene i utgangspunktet og større muligheter til å ta igjen det tapte dersom risikable beslutninger skulle vise seg å slå feil. Enslige vil bli relativt hardere rammet av tap knyttet til risikable beslutninger, og kan derfor forventes å uttrykke større risikoaversjon på slike spørsmål.

Spørsmål 16 – om husholdningens arbeidsinnsats fordelt på ulike sektorer

Hvordan er arbeidsinnsatsen til husholdningen prosentvis fordelt på ulike sektorer?

Arbeidsinnsats tilsvarende en full stilling (1845 timer i jordbruket, omlag 1725 timer i lønnet arbeid) er lik 100. Sett ett kryss for hver linje

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Bruker									
Jordbruket (plass evt. samdrift)	Q16A	512	69,6	48,4	108,8 ^{ab}	104,3 ^b	51,1 ^d	63,2 ^c	***
Annen næring knyttet til gårdsbruket	Q16B	512	11,5	23,7	12,1	12,3	10,8	11,7	
Annen næring utenom gårdsbruket	Q16C	512	19,9	36,8	11,8 ^{ab}	8,2 ^b	27,7 ^a	18,9 ^{ab}	***
Lønnsarbeid	Q16D	512	40,4	45,1	10,9 ^{cd}	7,8 ^d	57,5 ^a	45,2 ^b	***
Ektefelle/partner									
Jordbruket (plass evt. samdrift)	Q16E	493	19,6	31,5	36,9 ^a	26,4 ^{ab}	14,9 ^c	18,0 ^{bc}	***
Annen næring knyttet til gårdsbruket	Q16F	493	6,4	19,8	10,8	4,5	6,6	6,4	
Annen næring utenom gårdsbruket	Q16G	493	10,3	27,4	3,6	5,7	13,3	10,7	
Lønnsarbeid	Q16H	493	47,6	42,7	36,1 ^{bc}	25,8 ^c	67,1 ^a	37,9 ^b	***
Hjemmeværende voksne barn									
Jordbruket (plass evt. samdrift)	Q16I	462	6,0	15,8	9,3	5,7	5,4	6,2	
Annen næring knyttet til gårdsbruket	Q16J	462	2,9	13,7	2,3	2,2	3,5	2,6	
Kårfolk									
Jordbruket (plass evt. samdrift)	Q16K	473	8,3	20,3	11,6	10,5	6,8	8,1	
Annen næring knyttet til gårdsbruket	Q16L	473	2,1	10,5	1,9	1,5	1,9	2,9	

^{a-d} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

I likhet med tidligere undersøkelser og rapporter⁶ viser responsen på dette spørsmålet at gårdbrukere arbeider mye. I sum arbeider hovedbrukeren rundt 140 % stilling, mens ektefellen/partneren totalt jobber noe over 80 % stilling. Hvor arbeidet gjøres varierer imidlertid en del mellom gruppene. For hovedbrukeren er det små forskjeller i den totale arbeidsmengden, som altså ligger rundt 140 % for alle gruppene. De to gruppene heltidsbønder jobber begge over 100 % stilling innen jordbruket, i tillegg til noe aktivitet utenom. De to gruppene deltidsbønder jobber i snitt noe over halv stilling i jordbruket, rundt halv stilling lønnsarbeid, i tillegg til noe næringsaktivitet på og utenfor bruket. For deltidsbøndene er det verd å merke seg at gruppen med høy inntekt i snitt jobber rundt 85 % stilling utenfor bruket (næring og lønnsarbeid), mens gruppen med lav inntekt jobber under 65 % stilling utenfor bruket. Dette skyldes trolig at arbeidet utenfor bruket er bedre betalt, slik at de med mye arbeid utenfor bruket i større grad får høy totalinntekt. Det er også verd å

⁶ I følge Budsjettnemnda for jordbruket var arbeidsforbruket i jordbruket generelt i 2006 på 2275 timer per bedrift/bruk (BJF, 2008)

merke seg at svarene her indikerer at vår inndeling i heltids- og deltidsbruk ikke er helt presis. I gruppen *LavDeltid* arbeider for eksempel hovedbrukeren rundt 75 % stilling på bruket, og 45 % stilling i annet lønnsarbeid. Dette indikerer at det trolig finnes en god del brukere i denne kategorien som i praksis har gårdsdrift som heltidsarbeid, men som havner i deltidskategorien grunnet måten de økonomiske målene fungerer på.⁷

En annen viktig forskjell finnes i ektefelle/partners arbeidsmønster. Både blant heltids- og deltidsbøndene ser vi at arbeidsinnsatsen blant ektefellen er betydelig større i høyinntektsgruppen enn i lavinntektsgruppen. Dette gjelder særlig arbeid utenfor bruket, men også arbeid på bruket. Dette er naturlig, siden økt arbeidsinnsats hos ektefelle/partner øker husholdningens totalinntekt, og dermed sjansen for å havne i kategorien med inntekt over gjennomsnittet.

Spørsmål 17 – om lokalsamfunn og miljø

Hvordan bedømmer du følgende utsagn?

Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Helt uenig" og 7="Helt enig"

Variabel	Var- kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F- test ¹
		An- tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Andre i lokalsamfunnet er positive til jordbruk	Q17A	519	5,12	1,48	5,31	5,11	5,12	5,10	
I lokalsamfunnet mitt er det godt landbruksmiljø	Q17B	519	4,83	1,63	5,38	4,72	4,86	4,77	
Det er viktig å videreføre tradisjoner på gården	Q17C	518	5,35	1,52	4,84	5,28	5,41	5,41	
Hva gårdbrukere gjør har viktige miljøvirkninger	Q17D	518	5,63	1,28	5,59	5,64	5,58	5,71	

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Vi ser at ingen av forskjellene mellom gruppene er signifikante på dette spørsmålet. Det kan se ut som gruppen av heltidsbønder med høy inntekt legger mindre vekt på tradisjoner, men har høyere tanker om både landbruksmiljøet og holdningen til landbruk i lokalmiljøet. Igjen ser vi at utvalget totalt sett gir uttrykk for en betydelig optimisme og tilfredshet. De svarer klart positivt både når det gjelder generell støtte og landbruksmiljø i nærmiljøet, og mener landbruket har en viktig rolle å spille både som tradisjonsbærer og som forvalter av miljøet.

⁷ Som en liten illustrasjon på mulig grupperings-problem fant vi at hhv. 26%, 22%, 21% og 21% av brukerne og evt. ektefelle jobbet mindre enn 15 % utenfor (målt i arbeidsinnsats) bruket for gruppene *HøyHeltid*, *LavHeltid*, *HøyDeltid* og *Lavdeltid*.

Spørsmål 18 – om arbeid utenfor bruket

Ville personene i husholdningen arbeidet mer (eller mindre) i lønnsarbeid dersom mulighetene var til stede? Anslå *ønsket* årlig stillingsandel i lønnsarbeid for alle personer i husholdningen.

Lønnsarbeid i full stilling er lik 100. Sett ett kryss for hver linje

Variabel	Var-kode	Alle		St. avvik	Høy	Lav	Høy	Lav	F-test ¹
		An-tall	Snitt		Heltid	Heltid	Deltid	Deltid	
Bruker	Q18A	500	44,2	43,2	33,8 ^{ab}	28,0 ^b	50,3 ^a	48,7 ^a	***
Ektefelle/partner	Q18B	474	48,5	42,2	45,8 ^b	28,3 ^c	63,5 ^a	41,5 ^b	***

^{a-b} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

Selv om det kunne være interessant å studere disse tallene mer i detalj (for eksempel å se hvor mange som ønsker 100 % jobb utenfor bruket, hvor mange som ønsker litt og hvor mange som ikke ønsker noe) har vi i denne omgang kun tatt for oss gjennomsnittstallene. Vi ser at brukerne i gjennomsnitt kunne ønske noe under 50 % lønnsarbeid både for seg selv og en eventuell partner. Hvis vi sammenligner dette med svarene i spørsmål 16, hvor de oppgir hvor mye lønnsarbeid de faktisk har, ser vi at forskjellene mellom ønske og realitet stort sett er små, og ikke systematisk går den ene eller andre veien. Det eneste klare unntaket gjelder heltidsbrukerne. Av disse har gruppene med høy og lav inntekt hhv 10,9 % og 7,8 % lønnsarbeid, mens de altså ønsker hhv 33,8 % og 28 %. Siden bildet er ganske likt mellom de to gruppene med ulik inntekt er det lite trolig at ønsket om mer lønnsarbeid primært skyldes økonomiske behov (men vi har ikke testet dette her). I så fall burde man også sett et ønske om økt lønnsarbeid for ektefelle/partner, særlig siden disse i utgangspunktet jobber vesentlig mindre. En annen mulig forklaring kan være at ønsket om noe mer lønnsarbeid utenfor bruket skyldes sosiale ønsker, altså et ønske om å treffe andre mennesker i større grad enn det man oppnår gjennom den daglige gårdsdriften. Det er også mulig at en del av heltidsbøndene har stor arbeidsbelastning på gården i enkelte årstider, mens det i andre perioder er roligere, og at de kunne ønsket noe mer lønnsarbeid i disse periodene. Ellers kan det selvsagt finnes mange ulike grunner for å ønske mer lønnsarbeid utenfor bruket, og datamaterialet gir ikke grunnlag for å trekke noen sterke konklusjoner rundt dette. Avslutningsvis er det også verd å merke seg at det ikke spørres om hvordan økt lønnsarbeid ville påvirket arbeidet på bruket. Vi vet altså ikke om heltidsbønder som ønsker mer lønnsarbeid ville økt den totale arbeidsmengden (og inntekten) sin dersom dette ble en realitet, eller om de ville trappet noe ned på gårdsarbeidet.

Årsaker til at mange gårdbrukere velger å bli deltidsbrukere vil vi analysere nærmere senere. En tidligere studie av Norske heltids- og deltids mjølke- og planteprodusenter oppga som de viktigste årsakene til å arbeide utenfor bruket var å øke familiens inntekt samt å ha en mer stabil inntekt. Planteprodusentene vurderte utnyttning av ledig arbeidskapasitet høyere enn mjølkeprodusentene. Et ønske om å arbeide med noe annet var lite viktig. Deltidsbøndene var yngre og hadde mer utdanning enn heltidsbøndene (Lien et al., 2006).

Spørsmål 19 – om å disponere en eventuell gevinst på 1 million kroner

Hvis du vinner 1 million kroner, hvordan ville du da disponere gevinsten?

Sett ett kryss for hver linje, hvor 1="Ingenting" og 7="Alt"

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Investere i jordbruket	Q19A	495	3,49	1,77	3,58 ^{ab}	3,63 ^{ab}	3,23 ^b	3,74 ^a	*
Investere i annen næring knyttet til gårdsbruket	Q19B	476	2,32	1,70	1,30 ^b	2,29 ^a	2,40 ^a	2,42 ^a	**
Investere i annen næring utenom gårdsbruket	Q19C	465	2,04	1,65	2,23	2,07	2,09	1,91	
Drive bruket mindre intensivt	Q19D	464	2,22	1,75	1,80	2,30	2,15	2,35	
Arbeide mindre utenom bruket	Q19E	468	2,72	2,08	2,28 ^{ab}	2,27 ^b	2,80 ^{ab}	2,95 ^a	*
Økt privatforbruk (også til bolig og bil)	Q19F	485	2,75	1,68	2,68	2,95	2,57	2,87	
Gaver og avsetning til arvinger	Q19G	484	2,87	1,70	2,87	2,66	3,03	2,79	
Mer gaver til veldedige formål	Q19H	478	1,70	1,18	1,67	1,76	1,65	1,74	
Betale ned lån eller spare i bank	Q19I	495	4,62	1,95	4,94	4,64	4,76	4,38	
Kjøpe mer verdipapirer	Q19J	473	2,04	1,62	2,26	1,82	2,22	1,92	
Annet	Q19K	209	1,67	1,55	1,89	1,57	1,75	1,59	

^{a-b} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

I tråd med svarene på spørsmål 15 gir utvalget her uttrykk for en viss økonomisk forsiktighet. Nedbetaling av lån eller sparing i bank fremstår som det klart mest attraktive alternativet dersom de skulle vinne én million kroner. Svarene harmonerer også godt med tidligere uttrykk for optimisme, siden videre investeringer i jordbruket er det nest mest attraktive alternativet. Det er ikke mange signifikante forskjeller mellom gruppene. Deltidsbønder med høy inntekt ser ut til å være mindre interessert i økte investeringer i jordbruket enn tilsvarende med lav inntekt, noe som kan skyldes at disse i større grad har krevende og godt betalte jobber utenfor bruket, og derfor er mindre interessert i investeringer som på sikt kan medføre krav til økt arbeidsinnsats på bruket. Heltidsbønder med høy inntekt ser ut til å være klart mindre interessert i å investere i annen næring knyttet til gårdsbruk. Deltidsbønder er generelt mer interessert i å kutte ned på arbeid utenfor bruket, noe som er naturlig, siden heltidsbøndene i mindre grad har arbeid utenfor bruket, og dermed muligheten til å kutte ned på dette. Samtidig er det også interessant at en del av deltidsbøndene, og særlig i den gruppen med lav inntekt, ville være interessert i å øke satsingen sin på jordbruk dersom økonomien tillot det, gjennom å benytte deler av en slik gevinst til investeringer i bruket.

Spørsmål 20 – om å betale en eventuell erstatning på 1 million kroner

Hvis du pga uaktsomhet eller en annen uheldig omstendighet måtte betale en erstatning på 1 mill. kroner, hvordan ville du finansiere dette?

Sett ett kryss for hver linje, hvor 1="Uaktuelt" og 7="Høyaktuelt"

Variabel	Var-kode	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
		An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Selge hele eller deler av gårdsbruket	Q20A	486	2,15	1,97	2,09 ^{ab}	2,62 ^a	1,88 ^b	2,24 ^{ab}	*
Øke avirkningen i skogbruket	Q20B	485	3,08	2,16	2,71	3,29	2,90	3,25	
Drive bruket mer intensivt	Q20C	475	2,92	2,09	3,09	3,34	2,66	2,94	
Arbeide mer utenom bruket	Q20D	485	3,87	2,37	2,88 ^b	3,24 ^b	4,17 ^a	4,11 ^a	***
Selge verdipapirer	Q20E	483	2,75	2,26	2,79 ^{ab}	2,37 ^b	3,10 ^a	2,54 ^{ab}	*
Redusere forbruket	Q20F	482	4,04	2,14	3,97 ^{ab}	3,53 ^b	4,29 ^a	4,07 ^{ab}	*
Ta av oppsparte midler eller ta opp lån	Q20G	481	5,26	1,93	5,88 ^a	4,85 ^b	5,31 ^{ab}	5,35 ^{ab}	*
Annet	Q20H	124	1,89	1,89	1,62	2,00	2,02	1,72	

^{a-b} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

For dette spørsmålet er det flere og større signifikante forskjeller mellom de ulike gruppene. Særlig når det gjelder vurderingen av økt arbeid utenfor bruket er forskjellene store – deltidsbøndene vil i mye større grad gjøre dette enn heltidsbøndene. Dette er som nevnt rimelig, siden det trolig er lettere å øke stillingsbrøk/arbeidsinnsats når man allerede er involvert i lønnsarbeid enn det er å starte med noe helt nytt, slik alternativet ofte vil være for heltidsbøndene. Det er ellers verd å merke seg at salg av bruket er mer aktuelt for heltidsbønder med lav inntekt enn for de andre gruppene. Dette er også naturlig, siden denne gruppen pga lav inntekt har mindre muligheter enn høyinntektsgruppene til å finansiere en slik utbetaling gjennom oppsparte midler eller salg av verdipapirer. Samtidig jobber de full tid med bruket, og har derfor begrensede muligheter til å kombinere videre drift med mer lønnsarbeid. For utvalget totalt sett er det også her strategien med å bruke oppsparte midler eller ta opp lån som er mest populær, mens redusert forbruk og mer arbeid utenfor bruket kommer på de neste plassene. For hele utvalget er det å selge hele eller deler av gårdsbruket eller selge verdipapirer de minst relevante strategiene.

Om inntekt og formue for bruker og ektefelle

Variabel	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
	An-tall	Snitt	St. avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Næringsinntekt jord- og skogbruk, bruker ²	525	113496	136264	434167 ^a	183081 ^b	79773 ^c	48015 ^d	***
Lønn og annen næringsinntekt, bruker ³	525	209988	204240	53481 ^c	25804 ^c	344477 ^a	187919 ^b	***
Kapitalinntekter, bruker ⁴	525	15745	48914	18149	9622	20501	13130	
Næringsinntekt jord- og skogbruk, ektefelle/samboer	421	29215	72426	118070 ^a	55694 ^b	20766 ^c	4813 ^d	***
Lønn og annen næringsinntekt, ektefelle/samboer	421	203282	151437	191097 ^b	53362 ^d	289636 ^a	139777 ^c	***
Kapitalinntekt, ektefelle/samboer	421	4951	16651	3065	2492	6232	4608	
Næringsinntekt jord- og skogbruk, samlet	525	136923	160324	541819 ^a	218475 ^b	99860 ^c	51271 ^d	***
Lønn og annen næringsinntekt, samlet	525	373000	276141	227716 ^b	59716 ^c	624638 ^a	282474 ^b	***
Kapitalinntekt, samlet	525	19715	54983	20943	11205	26529	16247	
Bruttoformue ⁵	525	2050050	1422995	2873148 ^a	1909069 ^b	2292063 ^b	1669513 ^c	**
Gjeld, samlet ⁶	525	1308944	1749495	1948584	1137527	1350823	1236191	
Netto formue, samlet	525	741106	1504386	924564 ^{ab}	771542 ^{ab}	941240 ^a	433323 ^b	*

^{a-c} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

² Næringsinntekt jordbruk (post 2.7.1. i selvangivelsen) og skogbruk (post 2.7.2) for bruker.

³ Lønn (post 2.1.6), næringsinntekt fiske (post 2.7.3), reindrift (post 2.7.4), skiferdrift (post 2.7.5), annen næring (post 2.7.6), ANS/KS primærnæring (post 2.7.7), og ANS/KS annen næring (post 2.7.8) for bruker.⁸

⁴ Kapitalinntekter (post 3.1.13) for bruker.

⁵ Samlet bruttoformue for bruker (post 4.7) og ektefelle/samboer (post 4.7).

⁶ Samlet gjeld for bruker (post 4.8.4) og ektefelle/samboer (post 4.8.4).

I denne tabellen fremkommer likningsdata for brukere og eventuell ektefelle/samboer. Det er selvsagt store forskjeller mellom de ulike gruppene her, siden utvalget er gruppert nettopp etter forskjeller i inntekt, men tabellen gir også innsikt i flere andre interessante sammenhenger. Dersom vi ser på høyinntektsgruppene ser vi at selv om fordelingen mellom næringsinntekt og lønnsinntekt er forskjellig er både samlet inntekt og netto formue relativt like, uavhengig av om man er deltidsbruker eller heltidsbruker. Det er imidlertid sannsynlig at heltidsgruppen betaler mer i gjeldsrenter, siden disse har høyere gjennomsnittlig gjeld, og også at de har mer kapital bundet opp i jordbruket, noe som kan føre til at de reelle arbeidsinntektene deres overvurderes i forhold til deltidsbrukerne, som oppnår samme inntekt med mindre bundet kapital. For lavinntektsgruppene er bildet mye det samme, selv om deltidsbøndene her har noe høyere inntekt og noe lavere netto formue. I sum kan det altså se ut som om inntekten knyttet til landbruket ikke er så dårlig, men andre synsvinkler gir andre resultater. Den totale inntekten knyttet til landbruket er ca 25 % av totalinntekten. Det er i seg selv interessant at et slikt utvalg av landbrukshusholdninger får 75 % av inntekten fra andre kilder enn jordbruk, samtidig som det er verd å merke seg at arbeidsinnsatsen knyttet til landbruket er betydelig høyere enn 25 % av den totale arbeidsinnsatsen, slik at avkastningen

⁸ I kommende analyser kan det her også være aktuelt å se om det er forskjeller mellom disse gruppene. For eksempel kan være interessant å se om det er forskjeller mellom heltids- og deltidsbrukere med hensyn på selskapsform ANS (ansvarlig selskap) / KS (kommandittaksjeselskap).

på arbeid altså likevel ser ut til å være lav i jordbruket i forhold til hva den er i andre næringer. En studie av gårdbrukere i USA, utført av Blank et al. (2004), finner at gårdbrukernes formuesøkning hovedsakelig kommer fra kapitalavkastning, ikke fra landbruksproduksjon. En kan dermed se på gårdbrukere som en hvilken som helst investor som ønsker å øke formuen. Om mulig vil vi også teste disse sammenhenger med dette datamaterialet.

Det er ellers verd å merke seg at de to gruppene med høy inntekt i betydelig grad har høy inntekt pga ektefelle/samboers inntekt, både på og utenfor bruket. Dette er også som forventet i forhold til hvordan gruppene er inndelt, siden de er oppdelt etter totalinntekt, og partnerens bidrag til den totale inntekten for alle gruppene er betydelig. Partnerens andel av de totale inntektene er imidlertid størst blant deltidsbrukerne, og aller størst blant deltidsbrukerne med lav totalinntekt, selv om det her er relativt mange som ikke har partner. En mulig forklaring på dette kan være at mens "heltidsbruk" er så arbeidskrevende at også partneren må arbeide mye på bruket, er partnere av deltidsbrukere i større grad fri til å drive bedre lønnet arbeid utenfor bruket.

Diverse variable fra produksjonstilskuddsregistret

Variabel	Alle			Høy Heltid	Lav Heltid	Høy Deltid	Lav Deltid	F-test ¹
	An-tall	Snitt	St, avvik	Snitt	Snitt	Snitt	Snitt	
Areal (daa)	519	220	168	421 ^a	253 ^b	200 ^c	183 ^c	***
Grovfôrareal (daa)	405	176	118	269 ^a	221 ^a	148 ^b	153 ^b	***
Areal potet, grønnsaker, frukt (daa)	76	37	71	128 ^a	7 ^b	29 ^b	21 ^b	***
Kornareal (daa)	177	221	189	329 ^a	257 ^{ab}	230 ^{ab}	166 ^b	**
Mjølkekyr	146	18,1	7,7	23,7 ^a	17,3 ^b	16,8 ^b	18,3 ^{ab}	*
Ammekyr	51	10,2	7,6	10,8	7,2	11,1	12,0	
Øvrige storfe	205	29,2	23,5	44,6 ^a	27,3 ^b	25,5 ^b	31,0 ^{ab}	*
Sauer (vfs.)	164	64,4	54,4	23,2 ^c	83,3 ^a	59,6 ^b	59,3 ^b	*
Geiter (mjølkegeiter)	7	82,6	49,7	171,0	74,7	92,0	45,5	
Hester	68	4,5	6,8	1,0	2,5	4,8	5,7	
Dyreenheter per daa grovfôrareal	405	0,15	0,35	0,35 ^a	0,14 ^b	0,13 ^b	0,15 ^b	*
Dyreenheter per daa	519	0,08	0,09	0,11 ^{ac}	0,12 ^a	0,07 ^b	0,07 ^{bc}	***
Diversifisering (Herfindahl) ²	525	0,71	0,27	0,54 ^b	0,61 ^b	0,77 ^a	0,75 ^a	*
Samlet standard dekningsbidrag (SDB)	518	372	400	883 ^a	489 ^b	285 ^c	302 ^c	***
Andel av brukene med mer enn 50 % av SDB fra storfe/melk	525	0,38	0,49	0,50 ^a	0,66 ^a	0,29 ^b	0,28 ^b	***
Andel av brukene med mer enn 50 % av SDB fra gris og/eller fjørfe	525	0,04	0,20	0,18 ^a	0,02 ^b	0,03 ^b	0,04 ^b	***
Andel av brukene med mer enn 50 % av SDB fra sau	525	0,18	0,38	0,06	0,17	0,17	0,22	
Andel av brukene med mer enn 50 % av SDB fra kornproduksjon	525	0,22	0,42	0,00 ^d	0,08 ^c	0,33 ^a	0,22 ^b	***
Andel med mer enn 50 % av SDB fra potet-, grønnsaks- eller fruktproduksjon	525	0,04	0,19	0,18 ^a	0,00 ^c	0,04 ^b	0,03 ^b	***

^{a-c} Gjennomsnittsverdiene på samme linje, men med ulike tegn i hevet skrift er statistisk forskjellige ($P < 0,05$).

¹ Variablene er signifikante ved * $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$.

² Hvor diversifisert eller spesialisert ett bruk/bruksenhet er ut fra brukets totale standardiserte dekningsbidrag, her kvantifisert med såkalt Herfindahl indeks (Schmalensee, 1977). Indeksen er beregnet som summen av kvadrert standardiserte dekningsbidragsandeler (for hver av de produksjoner som er inkludert i datamaterialet). Indeksen går fra 0 til 1 hvor perfekt diversifisering har verdien 0 og perfekt konsentrasjon eller spesialisering har verdien 1.

Her ser vi selvsagt en gjennomgående trend i retning av at heltidsbønder har større produksjon enn deltidsbønder, og at høyinntektsgrupper har større produksjon enn lavinntektsgrupper. Et unntak er sauer, som det generelt finnes flere av hos lavinntektsgruppene. Dette skyldes trolig at sauer helst holdes i noe mer gravgrendte områder, hvor annen, mer lønnsom produksjon i mindre grad er mulig. Av øvrige forskjeller er det verd å merke seg at heltidsbøndene har flere dyr i forhold til areal enn deltidsbøndene. Dette er også naturlig, siden dyrehold er arbeidskrevende, og nettopp noe av det som kan avgjøre om bruket krever full arbeidsinnsats eller om man har tid til arbeid utenfor bruket.

Når det gjelder diversifisering ser vi at heltidsbøndene er noe mer diversifiserte i produksjonen sin enn deltidsbøndene er. Dette er heller ikke uventet – i og med at heltidsbøndene bruker mer tid på bruket har de mulighet til å drive flere typer produksjon. En del av deltidsbøndene bruker mindre tid på bruket, og må derfor konsentrere gårdsdriften sin om en eller to typer produksjon, noe som gjør at de med dette målet fremstår som mindre diversifiserte. Også innen tallene for standard dekningsbidrag (SDB) finnes det noen interessante forskjeller mellom gruppene. Det første er at dekningsbidraget fra jordbruket – naturlig nok – er størst for gruppen *HøyHeltid*, noe lavere for gruppen *LavHeltid*, men likevel høyere her enn for de to gruppene deltidsbønder. Det er også interessant å studere hvor dekningsbidraget kommer fra. For heltidsbrukerne får de fleste størsteparten av dekningsbidraget sitt fra storfe- og melkeproduksjon. Deltidsbøndene kjennetegnes ved at kornproduksjon for mange er den viktigste kilden til dekningsbidrag, særlig for gruppen med høyt totalinntekt. Dette er også som forventet, siden kornproduksjon er relativt lett å kombinere med annet arbeid utenfor bruket. Gruppen *HøyHeltid* inneholder flere som får mye dekningsbidrag fra gris, fjørfe, potet, grønnsaker og frukt enn gruppen *LavHeltid*. Dette er heller ikke overraskende, siden tidligere undersøkelser har indikert at lønnsomheten innen for eksempel gris- og fjørfeproduksjon er god sammenlignet med andre typer produksjon.

Korrelasjoner mellom forventninger til eget bruk, fremtidig politikk og fremtidige priser

Variabel	Var-kode	Q9B	Q9C	Q9D	Q9E	Q9F	Q9G	Q9H	Q9I	Q9J	Q9K	Q9L	Q10A	Q10B	Q10C	Q11A	Q11B	Q11C
Jordbruksarealet drives ikke i egen regi	Q9A	-0.23	0.24	0.04	-0.16	0.14	0.12	0.04	0.07	0.09	0.05	0.24	-0.13	-0.09	-0.10	0.05	0.11	0.19
Bruket drives med større produksjon enn nå	Q9B		-0.54	0.15	0.16	-0.19	-0.12	0.15	-0.07	-0.03	0.19	-0.15	0.28	0.20	0.22	-0.12	-0.11	-0.15
Bruket drives med mindre produksjon enn nå	Q9C			-0.08	-0.12	0.26	0.08	-0.04	0.20	0.12	-0.05	0.20	-0.19	-0.14	-0.14	0.09	0.07	0.07
Bruket er del av en samdrift	Q9D				-0.04	0.00	0.03	0.11	0.02	0.10	0.07	0.00	0.00	-0.04	-0.04	0.02	0.05	0.02
Bruket er fast bosted	Q9E					-0.56	-0.13	0.04	-0.07	0.02	-0.03	-0.07	0.22	0.17	0.16	-0.06	-0.02	-0.09
Bruket er feriested	Q9F						0.11	-0.01	0.12	0.08	0.03	0.13	-0.16	-0.14	-0.17	0.04	0.02	0.05
Bruket er overdratt til ny eier	Q9G							0.36	-0.01	0.21	0.00	0.07	0.03	0.06	0.08	0.08	0.04	0.08
Brukerhusholdningen består av flere personer	Q9H								-0.21	0.28	0.10	0.11	0.15	0.14	0.14	0.02	0.00	-0.04
Brukerhusholdningen består av færre personer	Q9I									0.02	0.06	0.06	0.05	-0.05	-0.06	0.00	0.03	0.06
Brukerhusholdningen har flere timer med lønnsarbeid	Q9J										0.16	0.37	0.03	-0.03	0.00	0.11	0.09	-0.01
Brukerhusholdningen har mer annen næring knyttet til bruket	Q9K											0.33	0.07	0.04	0.03	0.03	0.11	0.06
Mer næring utenom bruket	Q9L												-0.08	-0.10	-0.10	0.06	0.10	0.18
Prisene på jordbruksprodukter	Q10A													0.55	0.53	0.04	-0.02	-0.12
Tilskudd pr dyr	Q10B														0.83	0.00	-0.11	-0.23
Tilskudd pr dekar	Q10C															0.04	-0.07	-0.23
Kvoteringen i melkeproduksjonen er opphevd	Q11A																0.58	0.25
Konsesjonsrensene i kraftfôrkrevende produksjoner er opphevd	Q11B																	0.45
Bo- og driveplikten er opphevd	Q11C																	1.00

Fet skrift betyr signifikant forskjellig fra null på 5 % signifikantsnivå.

Tallene i tabellen over indikerer korrelasjonskoeffisienten mellom svar på de ulike spørsmålene. Denne ligger alltid mellom -1 og 1. Tall større enn 0 indikerer en positiv korrelasjon, mens tall under 0 indikerer en negativ korrelasjon. Tallet -0,23 i hjørnet øverst til venstre kan altså tolkes som at bønder som ser det som mer sannsynlig at bruket ikke drives i egen regi ser på det som mindre sannsynlig at bruket drives med større produksjon enn nå. Mange av de signifikante korrelasjonene er åpenbare – for eksempel at bønder som finner det mer sannsynlig at produksjonen er større finner det mindre sannsynlig at driften er mindre. Det finnes imidlertid enkelte interessante korrelasjoner når det gjelder forventningene til fremtidig politikk og priser. Først kan vi merke oss at de som har tro på positive prisendringer på ett område tror på det overalt, siden korrelasjonene generelt er positive mellom spørsmålene 10a, 10b og 10c. Vi ser også til en viss grad at tro på politiske endringer er negativt korrelert med tro på høyere priser. Dette er også rimelig, siden man oftest antar at liberaliseringer i regelverket vil medføre press på prisene. Denne sammenhengen ser imidlertid ut til å være svakere enn man kanskje skulle anta, og særlig knyttet til enkelte endringer. Fjerning av bo- og driveplikten er klart negativt korrelert med forventninger til høyere priser; opphevelse av konsesjonsgrensene er mye svakere korrelert med forventninger til høyere priser, mens oppheving av kvoteordningene for melk ikke ser ut til å ha noen betydning for forventningene til fremtidige priser på disse områdene. Det er også verd å merke seg at forventningene til egen drift og produksjon – naturlig nok – er klart korrelert med forventningene til fremtidige priser, mens forventningene til politiske endringer isolert sett ser ut til å ha mindre betydning.

Sammendrag og konklusjon

Dette notatet er basert på en spørreundersøkelse blant norske bønder, hvor de blant annet har svart på spørsmål knyttet til målsetninger, holdninger og forventninger til fremtiden. Svarene på disse spørsmålene er så koplet opp mot demografiske data, inkludert data om inntekt fra ulike kilder og opp mot data om dyrehold og arealbruk.

Et hovedtrekk som muligens er overraskende for enkelte er at norske bønder eller bondefamilier ser ut til å være tilfredse med tilværelsen, og også er optimister med tanke på fremtiden. Denne optimismen gjelder på det personlige planet med hensyn til utvikling på eget bruk, men også i et større perspektiv når det gjelder forventninger til fremtidige priser og lønnsomhet i landbruket.

Den totale inntekten i landbrukshusholdninger er ikke spesielt dårlig sammenlignet med totalinntekten for andre husholdninger, noe som i betydelig grad skyldes inntekter fra andre kilder enn bruket. Det tradisjonelle landbruket krever mye arbeid, men gir relativt liten avkastning, i hvert fall målt som timelønn sammenlignet med andre, alternative aktiviteter. Dette er kjente fakta, og samsvarer godt med tidligere undersøkelser. Likevel drives altså mange bruk videre, og denne undersøkelsen kan kanskje bidra med noen mulige forklaringer på dette. En viktig forklaring er at de fleste bønder eller bondefamilier ser ut til å ha andre mål som viktigere enn den rent økonomiske avkastningen av driften. Slike mål kan for eksempel være produksjon av kvalitetsvarer, økt livskvalitet eller ønske om en god oppvekst for barn. De fleste føler at de gjennom gårdsdriften til en viss grad oppnår disse målene, og så lenge driften – sammen med husholdningens inntekter fra andre kilder – oppleves tilstrekkelig, gir dette grunnlag for tilfredshet. Oppnåelse av andre mål og glede over aktivitetene kan også være en viktig forklaring på at bønder arbeider mye på bruket, selv når det i liten grad gir utbytte i form av inntekt.

Grovt forenklet kan det derfor se ut som bruket er viktigere trivselsmessig enn økonomisk for mange. Trivselseffekten består i både å ha et godt bosted for familie og barn,

og å få arbeide med ting man er glad i. Samtidig har de fleste gårdshusholdninger betydelige inntekter fra andre kilder. Disse inntektene har trolig økt betydelig de siste årene, både på grunn av den generelle lønnsveksten i resten av samfunnet, og siden det pressede arbeidsmarkedet har gjort det mulig og attraktivt for mange brukere og ektefeller å arbeide utenfor bruket på hel- eller deltid. Andre årsaker til dette kan være at teknologi og samfunnsutvikling har redusert tiden som kreves til matlaging, husstell og pass av små barn, samtidig som stadig flere har lengre utdanning og et ønske om å bruke denne i arbeid utenfor bruket. Det kan derfor se ut som man går i retning hvor gårdsdrift for flere og flere blir en ”trivelig bigeskjeft” eller én av flere økonomiske aktiviteter, mer enn en tvingende nødvendig økonomisk hovedaktivitet. En mindre gruppe bønder arbeider fulltid på gården, tjener godt på det og ønsker å utvide produksjonen, men for mange andre av dem ser det ut til å være vel så viktig å bo, leve og trives på gården.

Vi velger ikke å trekke politiske implikasjoner basert på resultatene presentert i dette diskusjonsnotatet, men heller å stille noen mer eller mindre relevante spørsmål. Vår studie viser at den totale inntekten i landbrukshusholdninger ikke er spesielt dårlig sammenlignet med andre husholdninger (selv om kapitalinnsats ikke er tatt hensyn til i målet for husholdningsinntekt), og at avkastningen i jordbruket er lav, men at brukerne, likevel trives med tilværelsen. Dette åpner for flere interessante spørsmålsstillinger, som for eksempel:

1. Hva er det viktigste kriteriet for politikktutformere, inntekt fra jordbruk, husholdsinntekt eller formue?⁹
2. Gitt at landbrukshusholdninger har økonomi på linje med andre husholdninger, svekker det argumentet for bruk av økonomiske støtteordninger til jordbruksproduksjon, og hvordan er avveining mellom jordbruksinntekt og andre jordbrukspolitiske mål (produksjon av fellesgoder; levende bygder, landskaps- og miljøgoder og en langsiktig matforsyning)?¹⁰
3. Dersom livsstil og ”det gode liv” på bygda er viktigere motiv for gårdsdrift enn jordbruksinntekt, er det da mer formålstjenelig med større andel virkemidler som gjør det bedre og mer attraktivt å bo og leve på bygda mot å redusere støtten til direkte jordbruksproduksjon?¹¹
4. Hva skjer med jordbruksproduksjonen og matforsyningsevnen dersom noe av støtten til direkte jordbruksproduksjon overføres til direkte virkemidler som gjør det bedre og mer attraktivt å bo og leve på bygda?
5. Er ”det gode liv” et overordnet mål som er viktig nok til å akseptere lav jordbruksinntekt, eller forutsetter det da at inntekter genereres til bruker og husholdet fra andre kilder enn jordbruket?
6. Er det for politikktutforming fortsatt fornuftig å bruke gården og gårdbruker som inntektsmåleenhet, eller bør måleenhetene utvides til å se landbrukshusholdninger sin aktivitet (og kanskje effekter og tilbud i bygder) i ett større og utvidet perspektiv?¹², og relatert med det ovenfor,
7. Hva vil skje med jordbrukets produksjon av fellesgoder dersom en ser på landbrukshusholdninger sin aktivitet (og kanskje effekter og tilbud i bygder) i et større og utvidet perspektiv? Hva er transaksjonskostnadene ved å bruke mål for husholdsinntekt?

---

⁹ Dette er bl.a. diskutert av Blank et al. (2004).

¹⁰ Dette er bl.a. diskutert av Blank (2005).

¹¹ Dette er bl.a. diskutert av Deller et al. (2001).

¹² Dette er bl.a. diskutert av Løwe (2006).

Litteratur

- Bergevoet, R.H.M., Ondersteijn, C.J.M., Saatkamp, H.W., Woerkum, C.M.J. van, Huirne, R.B.M., 2004. Entrepreneurial behaviour of Dutch dairy farmers under a milk quota system: goals, objectives and attitudes. *Agricultural Systems* 80, 1-21.
- BJF, 2008. Totalkalkylen for jordbruket – Jordbrukets totalregnskap 2006 og 2007 og budsjett 2008. Budsjettnemnda for jordbruket, Oslo.
- Blank, S.C., 2002. Is agriculture a "way of life" or a business? *Choices* 17, 26-30.
- Blank, S.C., 2005. The business of an agricultural "way of life". *Choices* 20, 161-166.
- Blank, S.C., Erickson, K.E., Moss, C.B., Nehring, R., 2004. Propensity to consume farm family income from separate sources. *American Journal of Agricultural Economics* 86, 1299-1307.
- Carriker, G., Langemeier, M., Schroeder, L., Featherstone, A., 1993. Propensity to consume farm family income from separate sources. *American Journal of Agricultural Economics* 75, 739-744.
- Deller, S.C., Tsai, T.-H., Marcouiller, D.W., English, D.B.K., 2001. The role of amenities and quality of life in rural economic growth. *American Journal of Agricultural Economics* 83, 352-365.
- Flaten O., Lien, G., Ebbesvik, M., Koesling, M., Valle, P.S., 2005a. Risiko og risikohandtering i økologisk jordbruksproduksjon. NILF-rapport 2005-4. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- Flaten, O., Lien, G., Koesling, M., Valle, P.S., Ebbesvik, M. 2005b. Comparing risk perceptions and risk management in organic and conventional dairy farming: empirical results from Norway. *Livestock Production Science*, 95:11–25.
- Gasson, R., Crow, G., Errington, A., Hutson, J., Marsden, T., Winter, D.M., 1988. The farm as a family business: a review. *Journal of Agricultural Economics* 39, 1-41.
- Koesling, M., Ebbesvik, M., Lien, G., Flaten, O., Valle, P.S., Arntzen, H., 2004. Risk and risk management in organic and conventional cash crop farming in Norway. *Acta Agriculturae Scandinavica Section C - Food Economics* 1, 195-206.
- Lien, G., Flaten, O., Ebbesvik, M., Koesling, M., Valle, P.S., 2004. Risk and risk management in organic and conventional dairy farming: empirical results from Norway. *Farm Management* 11, 665-675.
- Lien, G., Flaten, O., Jervell, A.M., Ebbesvik, M., Koesling, M., Valle, P.S., 2006. Management and risk characteristics of part-time and full-time farmers in Norway. *Review of Agricultural Economics* 28, 111–131.
- Lien, G., Flaten, O., Koesling, M., Løes, A.-K., 2008. Utmelding av norsk øko-bønder – hva er årsakene? Resultater fra en spørreundersøkelse høsten 2008. Diskusjonsnotat nr. 2008-1, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- Løwe, T., 2006. Bondens kontroversielle inntektsgrunnlag. *Samfunnsspeilet* nr. 1/2006.
- Muthén, L.K., Muthén, B.O., 2006. *Mplus User's Guide*, fourth edition. Muthén & Muthén, Los Angeles, CA, USA.
- Pennings, J.M.E., Garcia, P., 2001. Measuring producers' risk preferences: a global risk attitude measure. *American Journal of Agricultural Economics* 83, 993-1009.
- SAS Institute Inc., 2004. SAS OnlineDoc® 9.1.3. SAS Institute Inc., Cary, NC.
- Schmalensee, R., 1977. Using the H-index of concentration with published data. *Review of Economic Statistics* 59, 186–193.

- Størdal, S., Lien, G., 2005. Kunde- og leverandørtilpasset omsetning av tømmer – En diskusjon om virkemidler og bonusordninger i norsk tømmeromsetning med resultater fra en undersøkelse blant medlemmer i Mjøsen skogeierforening. ØF-rapport 10/2005. Østlandsforskning, Lillehammer.
- Willock J., Deary, I.J., Edwards-Jones, G., Gibson, G.J., McGregor, M.J., Sutherland, A., Dent, J.B., Morgan, O., Grieve, R., 1999. The role of attitudes and objectives in farmer decision making: business and environmentally-oriented behaviour in Scotland. *Journal of Agricultural Economics* 50, 286-303.

Vedlegg 1 - Spørreskjema

Oslo, 8. februar 2008

Kjære gårdbruker

Spørreundersøkelse om gårdbrukernes husholds- og næringsøkonomi¹³

Lønnsomheten i jordbruket er svak for mange gårdbrukerfamilier. Med denne bakgrunnen spør vi: Hva er de viktigste forklaringene på at gårdsbruk likevel er i drift? Og hvordan påvirkes denne driften av endringer i rammebetingelser og husholds- og næringsøkonomien? Denne spørreundersøkelsen er et ledd i arbeidet for mer kunnskap om dette.

Spørsmålene i undersøkelsen er rettet til den eller de som tar de økonomiske avgjørelsene i husholdningen om gården og evt. annen næring som husholdningen driver. Dette kan være én eller flere, men for enkelthets skyld bruker vi tiltaleformen *du*.

Vi vet du har det travelt, men håper likevel du tar deg tid til å svare på skjemaet. Er du i tvil om ett svar, svar så godt du kan. Et skjønsmessig svar er bedre enn å la være å svare. Alle som svarer vil være med i trekningen av en bærbar GPS (verdi ca. 4000 kr).

For å redusere omfang av spørreundersøkelsen vil vi hente ut informasjon om areal og dyretall for året 2006 fra produksjonstilskuddsregistret til Statens landbruksforvaltning. Videre vil opplysninger fra undersøkelsen bli sammenholdt med respondentens og evt. ektefelles/samboers inntekts- og formuesdata (fra selvangivelsen) for året 2006 fra Skattedirektoratet. Alle svar vil, selvsagt, bli anonymisert (dvs. alle kjennetegn fjernes slik at det ikke er mulig å identifisere deltakerne) og behandles dermed konfidensielt. Deltakelsen er frivillig. Opplegget for undersøkelsen er godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Dersom du har kommentarer til spørsmål eller ønsker å forklare dine svar, kan du notere på siste side eller bruke et eget ark. Spørsmål om undersøkelsen kan rettes til Gudbrand Lien (telefon 9248 8335). Utfylt skjema sendes til NILF i vedlagte og ferdigfrankerte svarconvolutt innen **mandag 25. februar 2008**.

På forhånd takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

—

---

¹³ Spørreundersøkelsen er en del av et forskningsprosjekt om "Gårdbrukernes husholds- og næringsøkonomi" som utføres av Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF). Prosjektet varer frem til desember 2008 og er finansiert av Forskningsmidler over jordbruksavtalen og Norges Forskningsråd.

1 Er du/gårdsdrifta med i samdrift? *Sett kun ett kryss*

- Ja
 Nei

2 Hvem har hovedansvaret for gårdsdrifta? *Sett kun ett kryss*

- Kvinne   Mann   To eller flere i fellesskap

3 Hva er hovedansvarliges høyeste fullførte utdanning? *Sett kun ett kryss*

- Grunnskole eller tilsvarende
 Videregående skole eller fagskole
 Høgskole, vitenskapelig høgskole eller universitet

4 Har hovedansvarlige fullført landbruksfaglig utdanning?
Sett ett kryss for høyeste utdanning

- Nei
 Ja, på videregående skole (eller tilsvarende nivå)
 Ja, på universitet/høgskole (eller tilsvarende nivå)

5 Hvilket år tok du over bruket?

--	--	--	--	--

6 Hva er hovedansvarliges nåværende sivilstatus? *Sett kun ett kryss*

- Gift/samboer   Enslig

7 Bor det barn i husstanden? *Oppgi antall (sett inn 0 hvis ingen barn i gruppa)*

Antall 0 til 9 år: .....   Antall mellom 9 og 18 år: .....   Antall over 18 år: .....

8 Hvordan er husholdningens verdier i fast eiendom prosentvis fordelt på ulike sektorer?
Gi din skjønnsmessige fordeling av verdiene av bygninger, maskiner, grunn og rettigheter med ett kryss for hver linje. Ta også med eventuelle eierandeler i samdrift og verdier i annen næring som husholdningen driver

	Ikke noe										Alt
	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90	
Jordbruket (inkl. våningshus)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skogen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Turisme og utmarksnæring knyttet til bruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annen næring	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andre (Fyll inn):	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

9 Hvordan bedømmer du følgende utsagn om situasjonen på bruket 10 år frem i tid?
Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Svært usannsynlig" og 7="Svært sannsynlig"

	Svært usannsynlig				Svært sannsynlig		
	1	2	3	4	5	6	7
Jordbruksarealet drives ikke i egen regi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bruket drives med større produksjon enn nå	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bruket drives med mindre produksjon enn nå	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bruket er del av en samdrift	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bruket er fast bosted	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bruket er feriested	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bruket er overdratt til ny eier	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Brukerhusholdningen består av flere personer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Brukerhusholdningen består av færre personer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Brukerhusholdningen har flere timer med lønnsarbeid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Brukerhusholdningen har mer annen næring knyttet til bruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mer næring utenom bruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10 Hvordan bedømmer du økonomien i jordbruket 10 år frem i tid?
Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Minst 50 prosent reduksjon", 7="Minst 50 prosent økning" og 4="Uendret"

	Minst 50 prosent reduksjon				Minst 50 prosent økning		
	1	2	3	4	5	6	7
Prisene på jordbruksprodukter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tilskudd pr dyr	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tilskudd pr dekar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11 Hvordan bedømmer du følgende utsagn om landbrukspolitikken 10 år frem i tid?
Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Helt usannsynlig" og 7="Svært sannsynlig"

	Helt usannsynlig				Svært sannsynlig		
	1	2	3	4	5	6	7
Kvoteordningen i melkeproduksjonen er opphevd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Konsesjonsgrensene i kraftfôrkrevende produksjoner er opphevd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bo- og driveplikten er opphevd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

12 Hvordan bedømmer du følgende utsagn?

Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Helt uenig" og 7="Helt enig"

	Helt uenig						Helt enig
	1	2	3	4	5	6	7
Jeg vil anbefale mine barn/arvinger å drive bruket videre	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I etterpåklokskap ville jeg ha drevet med noe annet enn jordbruk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

13 Hvor viktige er følgende mål med nåværende gårdsdrift?

Sett ett kryss for hver linje, hvor 1="Ikke viktig" og 7="Svært viktig"

	Ikke viktig					Svært viktig	
	1	2	3	4	5	6	7
Størst mulig inntekt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sikker og stabil inntekt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ønske om å være selvstendig	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Være heltidsbruker	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ønske om å bo på og delta i livet på bygda	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bidra med noe positivt til samfunnet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Drive mest mulig miljøvennlig	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ta vare på kulturlandskapet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Produsere kvalitetsvarer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Satse på lokal omsetning, "kortreist mat"	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mindre gjeld, bli gjeldsfri	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Økt livskvalitet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Øke formuen (egenkapitalen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Forbedre gården til neste generasjon	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
God oppvekstplass for barn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Redusert arbeidsbelastning, for å få mer ferie og fritid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mindre arbeid, for å få tid til annet arbeid/næring	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Være dyktig gårdbruker	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeide med dyr og/eller planter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Utvide produksjonen, bli større	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dekke sosiale behov, samvær med andre mennesker	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

14 Angi innenfor intervallet 1-7 i hvilken grad du føler du lykkes i å nå de viktigste målene med gårdsdrifta angitt i spørsmål 13:

Sett ett kryss i intervallet 1-7 som passer best

Helt mislykket							Helt vellykket
1	2	3	4	5	6	7	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

15 Hvordan passer følgende påstand for deg:

Sett ett kryss for hver linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Passer svært dårlig" og 7="Passer svært godt"

	Passer svært dårlig				Passer svært godt		
	1	2	3	4	5	6	7
Jeg foretrekker økonomisk forutsigbarhet fremfor økonomisk uforutsigbarhet ved salg av mine produkter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg tar økonomisk risiko for å øke muligheten for høyere gjennomsnittlig inntekt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg liker å ta økonomisk risiko	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Usikkerheten ved investeringer oppveies av mulighetene for fremtidig gevinst	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg foretrekker å "være på den sikre siden"	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Som driftsleder unngår jeg risiko	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Som driftsleder foretrekker jeg det sikre fremfor det usikre	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16 Hvordan er arbeidsinnsatsen til husholdningen prosentvis fordelt på ulike sektorer?

Arbeidsinnsats tilsvarende en full stilling (1845 timer i jordbruket, omlag 1725 timer i lønnet arbeid) er lik 100. Sett ett kryss for hver linje

	Ikke noe							Full still			
	0	10	20	30	40	60	80	100	120	140	160
Bruker											
Jordbruket (pluss evt. samdrift)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annen næring knyttet til gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annen næring utenom gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lønnsarbeid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ektefelle/partner											
Jordbruket (pluss evt. samdrift)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annen næring knyttet til gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annen næring utenom gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lønnsarbeid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hjemmeværende voksne barn											
Jordbruket (pluss evt. samdrift)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annen næring knyttet til gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kårfolk (hvis flere legg sammen)											
Jordbruket (pluss evt. samdrift)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annen næring knyttet til gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

17 Hvordan bedømmer du følgende utsagn?

Sett ett kryss per linje på en skala fra 1-7, hvor 1="Helt uenig" og 7="Helt enig"

	Helt uenig						Helt enig
	1	2	3	4	5	6	7
Andre i lokalsamfunnet er positive til jordbruk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I lokalsamfunnet mitt er det godt landbruksmiljø	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det er viktig å videreføre tradisjoner på gården	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hva gårdbrukere gjør har viktige miljøvirkninger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

18 Ville personene i husholdningen arbeidet mer (eller mindre) i lønnsarbeid dersom mulighetene var til stede? Anslå *ønsket* årlig stillingsandel i lønnsarbeid for alle personer i husholdningen.

Lønnsarbeid i full stilling er lik 100. Sett ett kryss for hver linje

	Ikke noe					Full still.				
	0	10	20	30	40	60	80	100	120	140
Bruker	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ektefelle/partner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

19 Hvis du vinner 1 million kroner, hvordan ville du da disponere gevinsten?

Sett ett kryss for hver linje, hvor 1="Ingenting" og 7="Alt"

	Ingenting						Alt
	1	2	3	4	5	6	7
Investere i jordbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Investere i annen næring knyttet til gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Investere i annen næring utenom gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Drive bruket mindre intensivt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeide mindre utenom bruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Økt privatforbruk (også til bolig og bil)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gaver og avsetning til arvinger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mer gaver til veldedige formål	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Betale ned lån eller spare i bank	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kjøpe mer verdipapirer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annet (fyll inn).....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

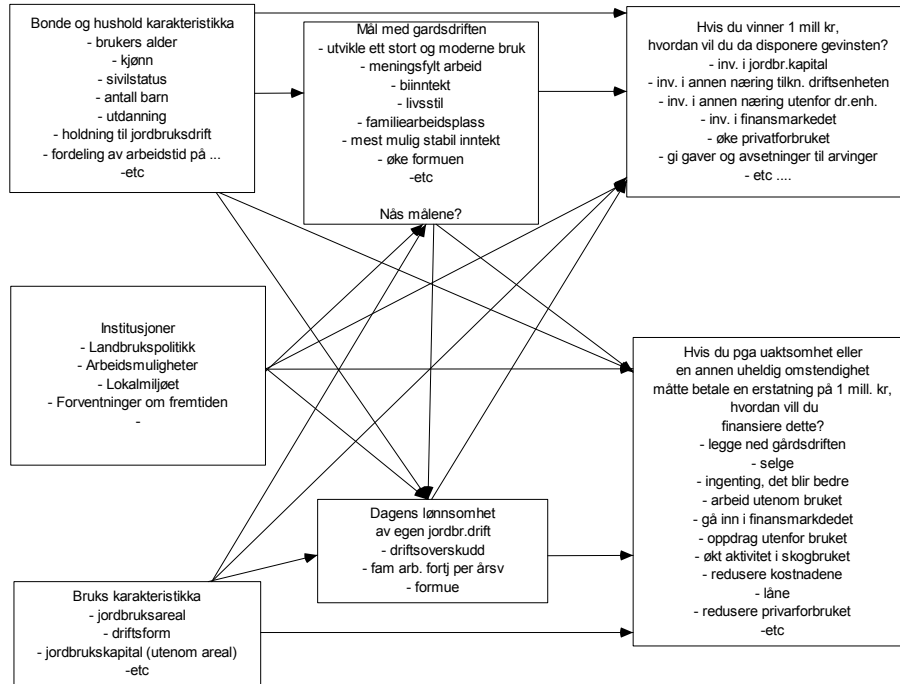
20 Hvis du pga uaktsomhet eller en annen uheldig omstendighet måtte betale en erstatning på 1 mill. kroner, hvordan ville du finansiere dette?
Sett ett kryss for hver linje, hvor 1="Uaktuelt" og 7="Høyaktuelt"

	Uaktuelt				Høyaktuelt		
	1	2	3	4	5	6	7
Selge hele eller deler av gårdsbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Øke avvirkingen i skogbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Drive bruket mer intensivt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeide mer utenom bruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Selge verdipapirer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Redusere forbruket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ta av oppsparte midler eller ta opp lån	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annet (fyll inn).....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

21 Evt. kommentarer til spørreundersøkelsen (evt. benytt eget ark)

Vedlegg 2 – Konseptuelt rammeverk

Grov skisse som viser hvordan vi planlegger å analysere spørreskjemaet

Ideen med modellen er at, bonde-, husholds- og gårds karakteristika samt institusjonelle forhold er med på å forme gårdsbrukernes planer og strategier for gårdsdriften. Målsettingene for gårdsdriften oppfattes som uttrykk for disse planer og strategier. Lønnsomheten på gården med dagens drift, og den subjektive oppfatningen av lønnsomhet og måloppnåelse, er viktige indikatorvariable relatert til disse planene og strategiene. De hypotetiske strategivalgene på høyre side er dels avhengige av basisfaktorene på venstre side, men også av indikatorvariablene i midten.

Ut fra denne grunnmodellen kan vi teste hypoteser/problemstillinger som:

1. Hvordan er målsettingene for gårdsdriften påvirket av faktorer i grunnmodellen?
2. Hvordan er dagens lønnsomhet påvirket av grunnfaktorene, målsettingene og måloppfyllelsen?
3. Hvordan er strategivalgene (boksene lengst til høyre) påvirket av grunnfaktorene, målsettingene, måloppfyllelsen og lønnsomheten?

Mange spesifikke hypoteser kan belyses innen dette rammeverk. Planen er å analysere modellen med "stianalyse med en kombinasjon av sensurerte, kategoriske og ikke-ordna avhengige variable, eventuelt "første- eller høyere-ordens faktoranalyser" innen ett "structural equation modelling" (SEM) rammeverk. I så tilfelle er MPlus (Muthen and Muthen, 2006) en velegnet programvare, siden det programmet inneholder prosedyrer til å analysere den type modell.